

İŞ DÜNYASINDA SİLAHLI KUVVETLER

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Maliye Anabilim Dalı
Maliye Bilim Dalı**

Oğuz OKTAR

Danışman: Doç. Dr. Selami SEZGİN

**Ağustos 2007
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Maliye Anabilim Dalı, Maliye Bilim Dalı öğrencisi Oğuz OKTAR tarafından Doç. Dr. Selami SEZGİN yönetiminde hazırlanan “İş Dünyasında Silahlı Kuvvetler” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 13 Ağustos 2007 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Ersan ÖZ

Jüri Başkanı

Doç. Dr. Selami SEZGİN
Jüri Üyesi (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Emine KIZILTAŞ UZUNALI
Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
04.08.2007 tarih ve 17/2... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Mehmet MEDER
Müdür

TEŐEKKÜR

Çalıőmalarım esnasında bana yol gösterip önemli kaynaklara yönlendirerek büyük katkılar sağlayan tez danıőmanım **Doç. Dr. Selami SEZGİN**'e çok teőekkür ederim.

Bu çalıőmada ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana her konuda yardımcı olan **Elvan TEKE CENİKLİ**'ye sonsuz teőekkürlerimi sunarım.

Tez çalıőmalarımda beni cesaretlendirerek bu çalışmanın tamamlanmasına katkıda bulunan Fatma TEKE, Zeki TEKE, Eylem DEğİRMENCİ, Taner DEğİRMENCİ ve Utku CENİKLİ'ye, verdikleri büyük destek nedeniyle teőekkür ederim. Yabancı dildeki kaynaklardan faydalanırken bana desteğini esirgemeyen Mustafa Kemal TOPÇU'ya teőekkür ederim.

Üyesi olmaktan mutluluk duyduğum aileme; annem Aysel OKTAR'a, babam Ergin OKTAR'a ve kardeőim Duygu TAŐDELEN'e teőekkürlerimi sunarım.

Çalıőmalarım nedeniyle onlarla birlikte olamadığım zamanlar için gösterdikleri anlayıő ve sağladıkları büyük destek nedeniyle değerli eőim **Eda OKTAR**'a ve sevgili oğlum **Berk OKTAR**'a çok teőekkür ederim. Ayrıca, üç hafta içinde doğmasını beklediğimiz kızım **Beren OKTAR**'a kucak dolusu sevgilerimi gönderiyorum.

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

Öğrenci Adı Soyadı : Oğuz OKTAR

ÖZET

İŞ DÜNYASINDA SİLAHLI KUVVETLER

Oktar, Oğuz
Yüksek Lisans Tezi, Maliye ABD
Tez Yöneticisi: Doç. Dr. Selami SEZGİN

Ağustos 2007, 64 Sayfa

Silahlı kuvvetlerin ya da askerî personelin, asli görevleri dışında, genellikle savunma harcamalarının bir kısmını finanse etmek üzere bütçe dışı kaynak sağlamak amacıyla, sahip oldukları veya yönettikleri ticari işletmeler yoluyla ekonomik faaliyetlerde bulunmasına *askerî iş* denir.

Orduların, iş dünyasında yer almasının ülkeden ülkeye büyük farklar gösteren çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenlerin en önemlisi ise bütçeden savunma harcamalarına ayrılan kaynağın yetersizliğidir. Resmî savunma bütçesinin yeterli olmadığı durumlarda, orduların duyduğu kaynak sıkıntısını telafi etme çabası, askerî iş faaliyetlerinin ortaya çıkışına zemin hazırlar.

Bu çalışma, dünyada ve Türkiye’de askerî iş uygulamalarının ortaya çıkışına neden olan faktörleri ve bu faaliyetlerin sonuçlarını değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Bu kapsamda, Türkiye’deki askerî iş faaliyetlerinin neler olduğu tespit edilerek, bu faaliyetlerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle olan benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

Çalışmanın sonucunda; askerî iş faaliyetlerinin, ekonomik, politik ve silahlı kuvvetlerin harbe hazırlık seviyeleri açısından çeşitli sonuçları bulunduğu görülmüştür. Türkiye’deki askerî iş faaliyetlerinin, neden, sonuç ve büyüklükleri açısından gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki örneklerin büyük çoğuna benzemediği, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin içinde bulunduğu askerî iş faaliyetlerinin, gelişmiş ülkelerin silahlı kuvvetlerinde görülen örneklere benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: askerî iş, savunma harcamaları, savunma bütçesi, savunma ekonomisi, askerî politika, silahlı kuvvetler.

ABSTRACT
MILITARY IN BUSINESS

Oktar, Oğuz
M. Sc. Thesis in Finance
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Selami SEZGİN

August 2007, 64 Pages

Military business is the economic activities by means of the commercial enterprises owned or managed by armed forces or military personel, exclusive of their primary roles, generally to provide off-budgetary resources for financing a part of defense expenditures.

There are several reasons for the armies to take part in business, and they differ from one country to another. The most important one of these reasons is the insufficiency of the resources, that are allocated from budget, for defence expenditures. When the official defence budget is insufficient, effort to compensate this shortage creates a convenient environment for military business to arise.

This study is carried out to evaluate the reasons that cause the military business activities to arise and the impacts of these activities both in the world and in Turkey in private. Studying with the military business activities in Turkey, similarities and diversities of these activities to/from developed and developing countries are presented.

As a result of the study; it is seen that there are some economic and politic impacts of military business, and these activities also have an impact on readiness of armed forces. It is found out that the military business activities of Turkish Armed Forces are not fairly similar to the military business in undeveloped and developing countries considering the causes, results and sizes of these activities, but they are likely similar to the activities seen in developed countries.

Keywords: military business, milbus, military expenditures, defense expenditures, defense budget, defense economy, off-budgetary resources/revenues, military politics, armed forces.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
ŞEKİLLER DİZİNİ	v
TABLolar DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERÎ İŞ

1.1. KAMU EKONOMİSİNİN ÖZEL MALLAR ÜRETMESİ	3
1.2. KAMU EKONOMİSİNDE SAVUNMA HARCAMALARI	5
1.3. ASKERÎ İŞ KAVRAMI	6
1.3.1. Silahlı Kuvvetlerin Görevleri	9
1.3.2. Askerî İşin Ortaya Çıkış Sebepleri	10
1.3.2.1. Bütçe kaynaklarının yetersizliği	12
1.3.2.2. Özel kaynaklara erişim kolaylığı	12
1.3.2.3. Devletlerin ve sivil yönetimin zayıflığı	13
1.3.2.4. Silahlı kuvvetlerin yapısı	13
1.3.3. Askerî İşin Sonuçları	13
1.3.3.1. Askerî işin ekonomik sonuçları	13
1.3.3.2. Askerî işin politik sonuçları	14
1.3.3.3. Askerî işin, silahlı kuvvetlerin harbe hazırlık seviyeleri açısından sonuçları.	14

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA ASKERÎ İŞ UYGULAMALARI

2.1. ÇİN HALK CUMHURİYETİ	16
2.2. ENDONEZYA	20
2.3. PAKİSTAN	23
2.4. RUSYA FEDERASYONU	25
2.5. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ASKERÎ İŞ UYGULAMALARI	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ASKERÎ İŞ UYGULAMALARI

3.1. ORDU YARDIMLAŞMA KURUMU (OYAK)	31
3.1.1. OYAK'ın Gelir Kaynakları	32
3.1.2. OYAK Üyeleri	33
3.1.3. OYAK'ın Üyelerine Sunduğu Hizmet ve Ürünler	33
3.1.3.1. Nakdî yardımlar	34
3.1.3.2. Emeklilik gelirleri	35
3.1.3.3. Kredi hizmetleri	36
3.1.3.4. Konut hizmetleri	36
3.1.4. OYAK'ın Finansal ve İştirak Yatırımları	37
3.1.5. OYAK'ın Yönetimi	39
3.1.5.1. Temsilciler Kurulu	40
3.1.5.2. Genel Kurul	41
3.1.5.3. Denetleme Kurulu	42
3.1.5.4. Yönetim Kurulu	42
3.1.5.5. Genel Müdürlük	43
3.1.6. OYAK'ın Muafiyetleri	43
3.1.7. OYAK'ın Askerî İş Kapsamında Değerlendirilmesi	43
3.2. ASKERÎ KANTİNLER	45
3.3. DÖNER SERMAYELER	47
3.3.1. Millî Savunma Bakanlığı ve TSK Bünyesindeki Döner Sermayeler	48
3.3.2. Gülhane Askerî Tıp Akademisi (GATA) Döner Sermaye İşletmeleri	51
3.3.3. Döner Sermayelerin Askerî İş Kapsamında Değerlendirilmesi	53
SONUÇ VE ÖNERİLER	54
KAYNAKLAR	61
ÖZGEÇMİŞ	64

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1.1: Silahlı Kuvvetlerin Görevleri	9
Şekil 3.1: OYAK Üyelerine Sunulan Hizmet ve Ürünler	34
Şekil 3.2: OYAK'ın Yönetim ve Denetim Organları	39

TABLolar DİZİNİ

	Sayfa
Tablo 3.1: OYAK Grubu Şirketleri.....	38
Tablo 3.2: Genel Bütçeli İdarelere Bağlı Döner Sermaye İşletmeleri.....	49
Tablo 3.3: Özel Bütçeli İdarelere Bağlı Döner Sermaye İşletmeleri.....	49

GİRİŞ

Askerin iş hayatında bulunuşu, askerî tarihte derin kökleri bulunan bir konudur. Tüm dünyada silahlı kuvvetler, hem uzun yıllar süren muharebeleri devam ettirecek mali gücü temin etmek, hem de kendi ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla, birçok ekonomik faaliyette bulunmuştur. Geçmişte orduların hayatta kalabilmeleri için neredeyse tek yol olan ve “kendi kendine yeterlilik” prensibi ile yola çıkılarak kurulan bu tür ekonomik düzenlere günümüzde de rastlanmakta, özellikle gelişmekte olan ülkelerin bazılarında orduların yasal ve hatta bazen de yasal olmayan yollarla iş hayatında bulunduğu görülmektedir.

Araştırmalarımız sırasında, *askerî iş* kavramının literatüre yerleşmiş ve birçok ülkede farklı şekilde karşımıza çıkabilen askerî iş faaliyetlerinin hepsini içine alacak ortak bir tanımına rastlanmadığından, birinci bölümde bu kavrama bir tanım getirilmiştir. Bu bağlamda askerî iş; “*silahlı kuvvetlerin ya da askerî personelin, asli görevleri dışında, genellikle savunma harcamalarının bir kısmını finanse etmek üzere bütçe dışı kaynak sağlamak maksadıyla, sahip oldukları veya yönettikleri ticari işletmeler yoluyla ekonomik faaliyetlerde bulunması*” şeklinde tanımlanmıştır. Ayrıca, silahlı kuvvetlerin ticari faaliyetler yaparak gelir elde etmelerinin günümüz şartlarında ne anlama geleceğinin anlaşılması maksadıyla, birinci bölümde askerî işin oluşmasındaki nedenler ve bu faaliyetlerin sonuçları üzerinde de durulmuştur.

İkinci bölümde; kurdukları askerî iş imparatorlukları ile ilgi çeken ordularıyla, Çin, Pakistan, Endonezya ve Rusya’daki askerî iş faaliyetleri, sebep ve sonuçları açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir. Askerî iş faaliyetleri ile ilgili olarak gerek kuramsal gerekse uygulamada çok fazla araştırma yapılmamış olması, bu konudaki kaynakların yetersizliğini de beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerdeki askerî iş uygulamaları konusunda literatürde hemen hiçbir bilgi bulunmamasına rağmen, Amerika Birleşik Devletleri’nin yürüttüğü uygulamaların tarafımızdan ayrıntılı olarak incelenmesiyle, gelişmiş ülkelerdeki durumun da ortaya konulmasına çaba sarf edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda askerî iş faaliyetlerinin ortaya çıkışına sebep olan faktörler daha fazla bulunmakta, bu nedenle de askerî iş uygulamalarına bu ülkelerde daha çok rastlanmaktadır. Orduların askerî iş faaliyetlerinde bulunmalarının en önemli nedeni, savunma bütçeleri ile yeterli mali kaynağın elde edilememesi neticesinde orduların, savunma harcamalarını ticari faaliyetlerden sağlanacak bütçe dışı kaynaklarla finanse etme yöntemine yönelmesidir. Bu bağlamda; silahlı kuvvetlerine bütçe ile yeterli kaynağı ayırabilecek ekonomik gücü olan gelişmiş ülkelerde, silahlı kuvvetlerin ticarete ve iş dünyasında faaliyet göstermeleri, çokça rastlanan bir durum değildir.

Askerî iş uygulamalarının incelendiği yabancı akademik çalışmalarda Türkiye örneği, merak edilen ancak hakkında fazla bilgi verilemeyen bir konudur. Üçüncü bölümde; Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin içinde bulunduğu ticari ve ekonomik faaliyetler ve bunların gerekçeleri ayrıntılı olarak incelenmiştir.

TSK'de askerî iş olarak nitelendirilebilecek kuruluşlar ya da sistemler; “Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)”, “Askerî Kantinler” ve “Döner Sermayeler”dir. Bu bölümde, her üç kuruluşun da yapısı, faaliyetleri ve yönetimine ilişkin incelemelerde bulunulmuş, bu kuruluşların birinci bölümde yapılan askerî iş tanımına hangi açılardan girdiği konusunda tespitler yapılmıştır.

Sonuç ve öneriler bölümünde, gelişmekte olan ülkelerde askerî iş faaliyetlerinin nedenleri ile olumlu ya da olumsuz sonuçları TSK açısından değerlendirilmiştir. Aynı bölümde, Türkiye'deki askerî iş faaliyetlerinin, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki örneklere benzerlik ve farklılıkları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca, TSK'ye içinde bulunduğu askerî iş faaliyetlerinin mevcut durumu hakkında bazı önerilerde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ASKERİ İŞ

1.1. KAMU EKONOMİSİNİN ÖZEL MALLAR ÜRETMESİ

Bir ekonomide mal ve hizmet üretimleri, insanların ihtiyaçları doğrultusunda yapılmaktadır. Piyasa ekonomilerinde bu üretimin organizasyonunu firmalar vasıtasıyla piyasa gerçekleştirirken, kamu ekonomilerinde ise bu organizasyon yerel ve merkezî düzeyde örgütlenmiş kamu tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bir ekonomide özel mal ve kamusal mal ayrımının bulunması hem özel hem de kamu sektörünün mal ve hizmet üretmesi sonucunu doğurmaktadır. Ekonomide bu iki tip malın varlığının kamusal malların kamu, özel malların ise piyasa tarafından üretilmesi sonucunu doğuracağı beklenmektedir. Ancak gerçek hayatta, ekonominin işleyişini siyaset, sosyoloji gibi diğer dallardan tamamen ayrı tutarak anlamak mümkün olmayıp, her ülkenin kendi tarihsel gelişimi içinde oluşmuş güç ve mülkiyet ilişkileri ve bazı çıkar ağlarının olması ekonominin işleyişinin etkilenmesine sebep olmaktadır.¹ Bu bağlamda ekonomik düzenler kamu ve piyasa ekonomisinin ağırlığını değiştirebilmektedir.

Her ülkenin tarihi içinde kamu ve özel sektörün dağılımının farklılık gösterdiği ve bu farklılığın temel sebebinin toplumların sahip olduğu farklı devlet anlayışlarından ileri geldiği görülmektedir. Toplumların devlet hakkındaki değer yargıları her ülke için farklılık arz etse de genel olarak, coğrafi, tarihsel sosyal, kültürel, iktisadi ve siyasi ayrımlar belirleyici olmaktadır.

Kamu ekonomisi, bazı ortak noktaları bulunmasına rağmen, yapısı ve işleyişi ile piyasa ekonomisinden farklı bir düzeni yansıtır. Örneğin piyasa ekonomisinde olduğu gibi kamu ekonomisinin de görevi beşeri ihtiyaçları karşılamak, kıt kaynaklar aracılığıyla üretilen mal ve hizmetin miktarı, niteliği, pazarlama ve finansmanını sağlamak iken kamu ekonomisinin bütün bu konularda kullandığı yöntemler piyasa

¹ ATAÇ Beyhan (Editör), (2003). *Kamu Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.53

ekonomisinden farklı olmaktadır. Kamu ekonomisinin doğuşunu devlet kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte kabul ettiğimizde, devlet denilen siyasal organizasyonun ilk ve temel görevi, temsil ettiği toplumun dış ve iç güvenliğini sağlamak ve ona adalet hizmetlerini sunmak olduğu görülmektedir. Kamu hizmetlerinin esası olarak kabul edilen bu görevler, devlet anlayışında yüzyıllar boyunca meydana gelen çok büyük değişikliklere rağmen tüm devletler için ilk ve temel görev olma özelliğini günümüzde de korumaktadır.

XX. Yüzyılda, özellikle 1930'lardan sonra liberal anlayışı yansıtan tarafsız devletin yerini müdahaleci devlete bırakmasıyla birlikte, piyasa ekonomisinin yetersizliği vurgulanmış ve kamu ekonomisinin sınırlarının ne olması gerektiğine ait görüşler, önemli değişikliklere uğramıştır.² Gelişen sosyal devlet anlayışının, devletin görev tanımını değiştirmesi, bunun yanında devletin girişimci olarak faaliyet gösterdiği alanlarda verimlilik ile ilgili yaşanan sorunlar ile kamu işletmeciliğinin rekabetçi çözümler sağlamakta yetersiz olduğunun görülmesi üzerine, icraya dönük devlet müdahaleciliğinden, regülasyona dönük devlet müdahaleciliğine doğru geçişler yaşanmaya başlanmıştır.³ Kamu ekonomisinin piyasa ekonomisi için mal ve hizmet üretmesi yani girişimci devlet anlayışı özellikle 80'li yılların ikinci yarısından itibaren tartışılmaya başlanmıştır.

Devletin girişimci olarak mal ve hizmet üretmesi sorunu oldukça karışık ve tartışmalı bir konu olarak süregelmiştir. Devletin piyasa talebi için üretimde bulunmasının sebepleri; serbest piyasa modelinin yol açtığı bazı sorunların çözülmesi ve piyasa başarısızlıklarının giderilmesi gereği, piyasada var olan tekellerin haksız bir gücü ellerinde bulundurarak fiyat mekanizmasının çalışmasını engellemeleri ve fiyatları piyasada oluşacak denge fiyatının üzerinde belirlemeleri, kamu hizmetlerinin masraflarına katılmaya olan isteksizlik gibi bazı ekonomik gerekçeler olabildiği gibi, sosyal ve politik sebepler de olabilir.⁴

Göz ardı edilmemesi gereken bir diğer konu ise, devletin bu yolla da gelir elde etmesidir. Devlet kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla bu tür faaliyetleri yürütür.

² Nadaroğlu H., (1989). *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayınevi, 7. Baskı, İstanbul, s.33

³ İnaç H. vd., (2007). Ekonomideki Değişen Devlet Anlayışı, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 12, <http://www.akademikbakis.org/12/EDU.htm> (1 Ağustos 2007)

⁴ Acar, İ.A. ve Gül, H., 1980 Sonrası Kamusal Mal ve Hizmet Sunumunda Yaşanan Dönüşüm, 22. Maliye Sempozyumu, 9-13 Mayıs 2007, Antalya

1.2. KAMU EKONOMİSİNDE SAVUNMA HARCAMALARI

Savunma harcamaları genellikle birçok ülkede, toplam kamu harcamaları içinde çok önemli bir oranda olup, eğitim ve sağlık harcamalarından nispi olarak daha fazla paylara sahip bulunmaktadır.⁵ Savunma hizmetlerinin öteden beri özel tüketim ve yatırımların azalmasına sebep olduğu ileri sürülse de askeri harcamaların ortaya çıkışı politik ve stratejik nedenlere dayandığı için ekonomik gerekçelerle bundan vazgeçilmesi çağımızda mümkün görülmemektedir. Bunun yanında savunma harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri de göz ardı edilmemelidir. Askerî amaçlarla girişilen faaliyetlerin gelir yaratıcı etkisi dışında, yarattığı teknik ve bilimsel gelişim, sermaye için güvenli bir ortam yaratması, ayrıca diğer sanayi dallarına sağladığı faydalar, buna birer örnektir. Kaldı ki uygulamada, askerî harcamaların sınırlarının tayininde ekonomik nedenlerden ziyade politik ve stratejik nedenlere göre hareket edildiğinden askerî giderlerin hacmini ve kullanılma şekillerini ekonomik görüşlerle bağdaştırmak genellikle mümkün olmamaktadır.⁶

Savunma harcamaları NATO tarafından dördü bir sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Bunlar; personel harcamaları, silah ve teçhizat harcamaları, altyapı harcamaları ve diğer operasyonel harcamalardır. Altyapı harcamaları özellikle gelişmekte olan ülkelerde ülkenin kalkınmasına yardımcı olabilmektedir. Çünkü askerî amaçla yapılan çoğu altyapı hizmetleri sivil amaçlarla da kullanılabilir. Yine personel harcamaları çoğu kez diğer kamu personeline yapılan harcamalardan farksızdır. Bu nedenle; asıl olumsuz etkiye sahip olması beklenen harcamaların, silah ve teçhizat harcamaları ile diğer operasyonel harcamalar olduğu söylenebilir.⁷

Tarihin ilk çağlarından beri ülkeler, savunma harcamalarını nasıl finanse edeceklerini araştırmışlardır. Günümüzde, gelişmiş ülkeler için bu sorunun cevabı basittir: Bütçe kaynakları. Çünkü bütçe kaynakları parlamentolarda onaylanır ve dolayısıyla savunma harcamalarının ne kadar olacağı ve bütçeden ne kadar pay alacağı sivil otoriteler tarafından tayin edilmiş olur. Bununla birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de dâhil olmak üzere birçok ülkede, savunma harcamalarının bütçe

⁵ Giray, F., (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s.182

⁶ Nadaroğlu, a.g.e., s.160

⁷ Sezgin, S., (2003, Haziran). Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi, *Stradigma Dergisi*, Sayı 5, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_07.htm (15 Temmuz 2007)

kaynakları yanında bütçe dışı kaynaklarla da desteklenmesine yönelik çeşitli sistemler kurulmuştur. Türkiye’de savunma harcamalarının kaynakları ise;

- Millî Savunma Bakanlığı bütçesi (özel kanunlara dayanan gelirler dahil),
- Jandarma Genel Komutanlığı bütçesi,
- Sahil Güvenlik Komutanlığı bütçesi,
- Savunma Sanayii Destekleme Fonu kaynakları,
- Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı kaynakları,
- Geri ödemeleri Hazine Müsteşarlığınca garanti edilen yabancı devlet veya firma kredileri,
- Dış askerî yardımlardır.

Görüldüğü gibi, Türkiye’de savunma harcamalarının finansmanında büyük paya sahip olan bütçe kaynakları yanında, bütçe dışı kaynaklar da kullanılmaktadır.

Tarih boyunca, savunma harcamalarının fonlar, vakıflar ve askerî yardımlar dışında, bütçe dışı kaynaklarla finansmanında kullanılan bir diğer yöntem de silahlı kuvvetlerin kendilerinin ticari hayatta çeşitli şekillerde yer alarak gelir elde etmeleri, yani askerî iş faaliyetleri olmuştur.

1.3. ASKERÎ İŞ KAVRAMI

Dünyada silahlı kuvvetler, doğrudan ya da dolaylı olarak iş dünyasında yer alırlar. Öyle ki, silahlı kuvvetlerin ürettiği mal ve hizmetler; tekstil, tıbbi malzeme ve ilaç, kara, deniz ve hava taşımacılığı, bankacılık ve sigorta ve hatta eğlence sektörü de dâhil olmak üzere şaşırtıcı şekilde geniş bir yelpazeye yayılmıştır.⁸ *Askerî iş* olarak tanımlayabileceğimiz bu mal ve hizmet üretimleri, silahlı kuvvetlerin çok çeşitli şekillerde içinde olduğu faaliyetler olarak karşımıza çıkabilir. Bu faaliyetler, orduların bizzat sahiplik ettiği şirketler ya da sosyal fonlardan, birlik seviyesinde işletilen çeşitli ticari kuruluşlara kadar değişebilir.

⁸ Nelsen H. (2002). Book Review (Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex 1978-1998 by James Mulvenon), *The China Journal* No. 47, s.149-150

Askerî iş; *silahlı kuvvetlerin ya da askerî personelin, asli görevleri dışında, genellikle savunma harcamalarının bir kısmını finanse etmek üzere bütçe dışı kaynak sağlamak maksadıyla, sahip oldukları veya yönettikleri ticari işletmeler yoluyla ekonomik faaliyetlerde bulunmasıdır.*

Askerî iş konusundaki tartışmalar, bazı ülkelerde silahlı kuvvetlerin iktisadi hayatta belki de gereğinden fazla yer aldığı endişesi ile ortaya çıkmıştır. Özellikle de gelişmemiş ülkelerde, iş dünyasında yoğun şekilde faaliyet gösteren orduların, bu ticari girişimler neticesinde elde ettiği gelirler nedeniyle, savunma harcamaları açısından meclis iradesinin dahi büyük ölçüde dışında kaldığı söylenebilir. Bu tür ülkelerde gerçek savunma harcamaları, resmî savunma bütçesinden fazladır. Aradaki bu farkın bir kısmı askerî iş faaliyetlerinden elde edilmekte ve bütçe rakamlarında görülmemektedir.

Örneğin, askerî iş faaliyetlerinin yoğun olduğu ülkelere biri olan Endonezya’da, resmî savunma bütçesi, gerçek savunma harcamalarının yalnızca dörtte biri ya da üçte biri civarındadır.⁹ Daha güncel bir örnek olarak ise Çin’in resmi savunma bütçesinin 2007 yılı için 45 milyar dolar olduğunun açıklanması, ancak gerçek savunma harcamasının Amerika Birleşik Devletleri tarafından 125 milyar dolar olacağı tahmin edilmesi gösterilebilir.¹⁰ Gerçekte ABD, Çin yönetimini her zaman gerçek askeri harcamaların tutarını gizli tutmakla suçlamaktadır.¹¹

Orduların kendi savunma araç gereçlerini ürettiği kuruluşlara sahip olması çok doğal gibi gözükse de özellikle sivillere satış yapılan ve çoğu zaman piyasadaki rayiçlerden satılan ulaştırma ya da sağlık hizmetleri, araştırmacıları daha çok şaşırtır. Bütün bu faaliyetler bazı araştırmacılar tarafından, klasik “silahlı kuvvetlerin ekonominin gelişmesindeki öncü rolü” ile açıklansa da banka ve sigorta şirketlerinin işletilmesi ya da otel işletmeciliği, tekstil, tıbbi malzeme ve ilaç üretimi gibi savunma sektörüyle hiç ilgisi olmayan girişimlerin, millî güvenlik ihtiyaçları ile açıklanamayacağı konusunda hemen herkes hemfikirdir.

Askerî işin genel olarak Asya, Afrika ve Latin Amerika’daki birçok ülkede var olduğunun bilinmesine rağmen, silahlı kuvvetlerin özel girişimlerdeki rolü hakkında çok

⁹ Brömmelhörster, J. and Paes, W.C. (2003). Soldiers in Business: An Introduction, *The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.1

¹⁰ Mynet Finans, <http://finans.mynet.com/newsDetail.asp?id=641568> (10 Haziran 2007)

¹¹ ÖZEL HABER, http://www.ozelhaber.org/haber_detay.php?haber_id=16778 (19 Nisan 2007)

az araştırma yapılmıştır. Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun özel sektördeki faaliyetleri, bugüne kadar bir miktar akademik ilgiyi üzerine çekebilmiş, ancak diğer ülkelerdeki durum hakkında pek fazla bilgi sağlanamamıştır.

Genel olarak, askerin iş hayatında bulunuşu yeni bir olgu değil, aksine askerî tarihte derin kökleri bulunan bir konudur. Tüm dünyada silahlı kuvvetler, ekonominin gelişimini sağlamak maksadıyla, birçok ekonomik alanda hem yasal hem de yasadışı olarak yer almıştır.

Tarih boyunca, askerleri kral ve ülke için savaşırken motive etmek için, mali teşvikler önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Uzun yıllar boyunca askerler, hem muharebeleri devam ettirecek mali gücü hem de kendi ihtiyaçlarını, yağmalama ve haraç kesmeye dayalı bir ekonomik sistemle idare etmişlerdir. Tarihin bu kesiminde askerler, feodal lordların ve hükümdarların işçileri olarak düzenli bir ücret yerine, düşman gemilerini, köylerini ya da ticaret filolarını yağmalama hakkı verilerek çalıştırılmıştır.

Geçmişte orduların hayatta kalabilmeleri için neredeyse tek yol olan bu tür ekonomik düzenlere artık rastlanmamakta, ancak, orduların iş hayatında yasal yollardan bulunuşu özellikle gelişmekte olan ülkelerin bazılarında günümüzde de devam etmektedir.

Her ne kadar askerî iş, son zamanlarda akademik ve politik olarak çokça ilgi gören savaş ekonomileri tartışmalarına çok yakın bir konu gibi görünse de önemli bir noktada bu tartışmalardan ayrılır. Savaş ekonomileri tartışmaları, savaşan tarafların birbirleri ile olan ekonomik ilişkileri ile silahlı çatışmaların ortaya çıkması arasındaki ilişkiye odaklanırken, askerî iş, hem barış hem de savaş zamanında silahlı kuvvetlerin ya da askerlerin ekonomik aktörler olarak sahip oldukları rol üzerine yoğunlaşır.¹²

Askerî iş kavramını anlamak ve değerlendirmelerde dikkate almak günümüzde de önemini koruyan bir olgudur. Bu konuda bilgi sahibi olunmadığında savunma harcamalarının gerçek boyutu hakkında yanlış değerlendirmelere ulaşmak son derece mümkündür. Örneğin Çin Halk Kurtuluş Ordusunun yıllarca süren ekonomik faaliyetlerinden yavaş da olsa vazgeçme sürecine girmesi neticesinde savunma harcamalarına yönelik kaynak açığını kapatabilmek maksadıyla, Çin resmî savunma

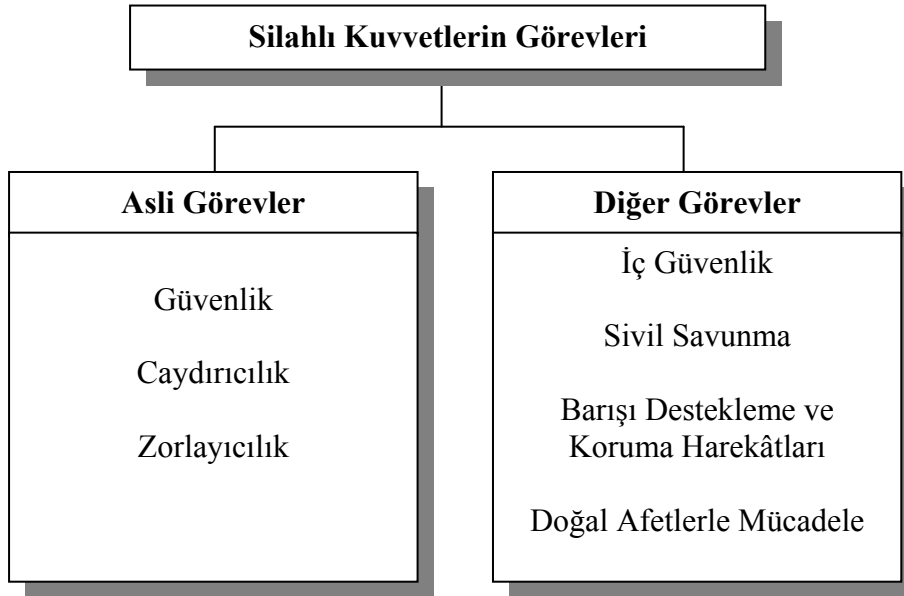
¹² Brömmelhörster. a.g.m., s.4

bütçesinde 2001 yılında %17,7'lik bir artış meydana getirilmiş, bu durum ABD tarafından yanlış algılanarak “Çin tehdidi” söylemlerinin artmasına sebep olmuştur.

1.3.1. Silahlı Kuvvetlerin Görevleri

Silahlı kuvvetlerin neden ekonomik faaliyetlerde bulunduğunu anlayabilmek için, öncelikle silahlı kuvvetlerin rolünün gerek askerler gerekse toplumun tamamı tarafından nasıl algılandığının bilinmesi gerekir. Bunun için de öncelikle silahlı kuvvetlerin görevlerini bilmek gereklidir.

Genel olarak silahlı kuvvetlerin görevleri, asli görevler ve diğer görevler olarak ikiye ayrılır. Asli görevler; güvenlik, caydırıcılık ve zorlayıcılık, diğer görevler ise iç güvenlik, sivil savunma, barışı destekleme ve koruma harekâtları ile doğal afetlerle mücadeledir. (Şekil 1.1)

Şekil 1.1: Silahlı Kuvvetlerin Görevleri

Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin görevleri de diğer ülkelerin silahlı kuvvetlerine benzer şekilde tespit edilmiş ve ilgili kanunlarda belirtilmiştir. TSK'nin vazifesi, 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanununda belirtildiği şekliyle; Türk yurdunu ve Anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve

korumaktır.¹³ Bu bağlamda, TSK'nin 2000'li yıllardaki vazifesi, yeni güvenlik sorunlarına ve krizlere uygun şekilde reaksiyon göstermek, belirsizliklere karşı hazır olmak, iç ve dış tehdit ve risklere karşı ülkenin güvenliğini sağlayabilmek için; caydırıcılık, güvenlik/harekât ortamının şekillendirilmesi, savaş dışı harekât (Barışı Destekleme Harekâtı, Doğal Afet Yardım Harekâtı ve İç Güvenlik Harekâtı), kriz yönetimi, sınırlı güç kullanımı, konvansiyonel harp gibi faaliyetleri icra etmektir.¹⁴

Gerek TSK'de gerekse dünyadaki diğer silahlı kuvvetlerde, bu görevlerin yerine getirilmesi, bu kuruluşların asıl hedefleridir. Bu hedeflere ulaşabilmek için yürütülecek faaliyetler, büyük harcamaları da beraberinde getirir. Bu harcamalar; insan gücü, silah, mühimmat, araç ve gereçler, ulaştırma, yiyecek, sağlık, eğitim tesisleri ve malzemeleri gibi çok büyük bir yelpazeye yayılmıştır.

Bugünün liderlerinin, tıpkı insanlık tarihi boyunca liderlik yapan ataları gibi yüz yüze oldukları aynı soru; silahlı kuvvetlerin asli görevlerini yerine getirebilmesi için gereken kaynakların nasıl sağlanacağıdır. Bugün için birçok sanayileşmiş ülkede cevap basittir. Devlet, silahlı kuvvetlere gereken kaynakları, demokratik olarak seçilmiş temsilciler vasıtasıyla tahsis eder. Bu aynı zamanda sivil hükümetin, askerî strateji ve askerî organizasyonun tayini konusundaki yetkilerini de garanti altına alır. Gerçekte, bütçenin kontrolünün, ülkelerin silahlı kuvvetleri üzerindeki yönetim yetkisinin tesis edilebilmesi için hükümetlerin elindeki en etkili araç olduğu söylenebilir.

1.3.2. Askerî İşin Ortaya Çıkış Sebepleri

Silahlı kuvvetlerin iş dünyasında yer almasının çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler arasında ön plana çıkan ise, orduların çoğu zaman duyduğu kaynak sıkıntısını telafi etme çabasıdır. İş dünyasında bulunma, askerle yaşanan, askerle var olunan ve askerle yönetilen çağlardan, sivil otoritenin yönetimde söz almaya başlaması ve demokrasiye geçişle birlikte azalmış, gelişmiş ülkelerde neredeyse tamamen kaybolmuştur. Gelişmiş ülkelerde ordunun kaynak ihtiyacı meclis iradesi dâhilinde savunma bütçeleri ile karşılanmaya başlanmıştır. Ancak, tarihten gelen bir gelenek olmasının da yardımıyla, orduların iş hayatındaki yeri, gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda devam etmektedir. Bütçeden yeteri kadar kaynak alamayan bu ordular,

¹³ 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, Md. 35, 10 Ocak 1961

¹⁴ Genelkurmay Başkanlığı, http://www.tsk.mil.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_3_Gorevi/gorevi.htm (11 Haziran 2007)

tarihleri boyunca yürüttükleri ekonomik faaliyetleri devam ettirmeyi tercih etmekte, hatta bu faaliyetlere piyasaların değişen şartlarına göre yenilerini eklemektedirler.

Avrupa ve Kuzey Amerika'daki birçok ülkede yasalar, bütçe ile silahlı kuvvetlere verilen kaynakların yetersiz kalması durumunda çeşitli yollarla bunu telafi etmeye imkân tanımazken, gelişmekte olan ülkelerin, bütçe ile yapılan tahsisler ile savunma harcamalarına yönelik ihtiyaçlar arasındaki olumsuz farkı kapatmak için yasal yolları vardır. Bu tür ülkelerde silahlı kuvvetler, gerek askerî gerekse sivil hükümetler tarafından, kaynak sıkıntısını aşmaya yönelik yollar bulmaya zorlanmışlar, bu da askerî işin var oluşuna zemin hazırlamıştır. Daha çok kaynak sıkıntısı çekilen savaş hali mevcut olmasa bile, silahlı kuvvetler, asli görevleri için gereken kaynakları sağlayabilmek uğruna askerî işe yönelmişlerdir. Bu durum hükümetlerin silahlı kuvvetlerine yeteri kadar kaynak ayıramadıkları, aynı zamanda da orduların büyüklüklerini ya da asker sayısını düşürmeye istekli olmadıkları zamanlarda daha da belirgin hale gelmiştir.¹⁵

Uluslararası mali kuruluşların gelişmekte olan ülkelere uyguladığı bazı baskıların da askerî işin yaygınlaşmasında rol oynadığı görülür. Bu tür kuruluşlar tarafından resmî savunma harcamalarının düşürülmesi yönünde yapılan telkinlere maruz kalan hükümetler, kendilerine has güvenlik ihtiyaçları nedenleriyle askerî bir reform yapmaya istekli olmadıklarında, savunma harcamalarının resmî bütçe dışına çıkıp bütçe dışı kaynaklardan desteklenmesine göz yumarak ve bunu teşvik ederek gerçek savunma harcamalarını saklama yoluna gitmişlerdir. Bütçe dışı kaynakların elde edilmesinde ise askerî iş, en etkili ve en verimli yöntem olarak hayatta kalmaya devam etmiştir.

Silahlı kuvvetlerin asli görevlerini yerine getirmesi bir kamusal malın arzını oluşturur. Dolayısıyla, bu arz için gereken kaynağın kamu kaynaklarından sağlanması gerekir. Teorik olarak bu kaynaklar, demokratik olarak seçilmiş meclis tarafından onaylanmış bir savunma bütçesi olmalıdır. Bununla birlikte, silahlı kuvvetlerin asli görevleri dışındaki diğer görevleri için gereken kaynak, istisnai olarak savunma bütçesi dışındaki kaynaklardan sağlanabilir.

Ancak; bazı uygulamaların bu genel değerlendirmeye hiç uymadığı görülmektedir. Savunma bütçelerinin kamunun ve hatta meclisin dahi onayına tabi

¹⁵ Brömmelhörster., a.g.m., s.9

olmadığı, ya da gerçek savunma harcamalarının bütçe ile savunmaya ayrılan kaynakların çok üstünde olduğu durumlar günümüzde hâlâ mevcuttur. Bu uygulamalarda, bazı askerî harcamalar kasıtlı olarak ilgisiz bütçe kalemlerine gider kaydedilir, ya da silahlı kuvvetlerin sadece günlük operasyon giderleri savunma bütçesinde yer alırken, askerî altyapı tesislerinin veya yeni silah sistemlerinin tedariki gibi harcamalar savunma bütçesi içerisinde gösterilmez.

Bu uygulamaların sebepleri çok karmaşıktır. Bu sebep bazı durumlarda, uluslararası yardım cemiyetlerinin tepkisini azaltmak için savunma harcamalarını gerçeğinden düşük gösterme isteği, bazen de içerideki sivil toplumun eleştirilerinden kurtulma çabasıdır.¹⁶

Askerî işin ortaya çıkış sebepleri ülkeden ülkeye büyük farklar göstermekle birlikte, bu sebepleri bazı genellemeler altına koymak mümkündür.

1.3.2.1. Bütçe kaynaklarının yetersizliği

Silahlı kuvvetlerin görevlerini yerine getirebilmesi için gereken kaynakların bütçeler ile karşılanabilmesindeki zorluklar/yetersizlikler, yukarıda da değinildiği gibi askerî işin ortaya çıkışındaki en önemli faktörü oluşturur. Bu ister bütçenin yanlış yönetilmesinden isterse ülkenin içinde bulunduğu genel bir kaynak sıkıntısından kaynaklansın, savunma için gereken kaynağın yeterli ölçüde sağlanamadığı durumlarda silahlı kuvvetlerin ticari girişimlerde bulunarak savunma harcamalarını finanse etmeye çalışması kaçınılmaz olmaktadır.

1.3.2.2. Özel kaynaklara erişim kolaylığı

Güvenlik gibi çok özel bir asli göreve sahip olmaları nedeniyle, silahlı kuvvetlerin çok önemli bazı malzeme ya da insan kaynaklarına erişimi, sivillere oranla daha kolaydır. Örneğin silahlı kuvvetlerin ellerinde gelişmiş haberleşme ve ulaştırma ağları, altyapı tesisleri, uzmanlaşmış teknik ve yönetici insan kaynakları mevcuttur. Silahlı kuvvetlerin kırsal alanlarda ağır altyapı ve sanayi kurmadaki tecrübesi, Çin, Vietnam ve Latin Amerika Ülkeleri gibi birçok ülkede sanayileşme yolunda kolaylıkla faydalanılabilecek bir hazır değer olarak görülmüştür.

¹⁶ Brömmelhörster, a.g.m., s.11

Silahlı kuvvetlerin bu özelliği onun askerî iş olarak tanımladığımız ekonomik faaliyetlere de kolaylıkla dâhil olmasına zemin hazırlar.

1.3.2.3. Devletlerin ve sivil yönetimin zayıflığı

Devletlerin ya da silahlı kuvvetler üzerindeki sivil otoritenin zayıf olduğu durumlarda, asker yöneticilerin kendileri için ilave gelir kaynağı olabilecek ticari girişimlere daha çok rağbet ettiği görülebilir. Hatta asker yöneticiler, tıpkı siyasetçiler gibi rant sağlamaya yönelik kararlar verebilir ve bu amaçla da askerî iş olanaklarını kullanmaya çalışabilirler. Bu durum daha çok çatışma/savaş zamanlarında zayıf karakterli asker kişilerin uygulamalarından kaynaklansa da, zayıf sivil otoritenin askerî işin ortaya çıkmasında uygun bir ortam hazırladığından bahsetmek de yanlış olmaz.

1.3.2.4. Silahlı kuvvetlerin yapısı

Silahlı kuvvetlerin kendi doğal yapısı da askerî işin ortaya çıkmasında başlı başına bir sebep olarak görülebilir. Bu daha çok ordunun, devrimci savaşçılardan oluşturularak yapılandığı ülkelerde kendini gösterir. İşgalci bir düzenli orduya karşı verilen mücadele sırasında bazen on yılları bulan uzun sürelerde, bu tür ordular kendi kendilerine bakmak, her türlü ihtiyaçlarını kendileri karşılamak zorunda kalmışlar ve buna göre de eğitilmişlerdir. Gerçekte, kendi kendine yeterlilik devrimci orduların temel prensibidir ve özgürlük savaşlarından yıllar sonra bile bu prensibin devam ettiği görülür. Çin ve Vietnam örneklerindeki askerî iş imparatorluklarının kökleri, bu orduların harici kaynaklara ihtiyaç duymadan kendilerini beslemek, giydirmek ve silahlandırmak için yaptıkları girişimlere dayanır. Silahlı kuvvetlerin bu temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan şirketler, zaman içinde sivil piyasaya uyum sağlamış ve askerî işin bir parçası durumuna gelmişlerdir.

1.3.3. Askerî İşin Sonuçları

Askerler tarafından hayata geçirilen ticari girişimlerin, millî ekonomiye, sivil-asker ilişkilerine ve hatta silahlı kuvvetlerin harbe hazırlık seviyelerine etkisi bulunur.

1.3.3.1. Askerî işin ekonomik sonuçları

Askerî girişimler, bazen devlet tarafından düzenlenmeyen sektörlerde tıpkı sivil girişimler gibi, sivil işçiler çalıştırarak ve pazar fiyatlarından hammadde/kaynak temin

ederek faaliyet gösterirler. Bu durumda askerî girişimler sivil girişimlerden yalnızca sahiplik açısından ayrılır ve faaliyette buldukları sektöre diğer sivil ya da devlet girişimlerinden daha yararlı veya zararlı olup olmadıkları hakkında hüküm vermek son derece zordur.

Bununla beraber, askerî girişimler çoğu zaman normal pazar şartlarında faaliyet göstermez. Bu girişimler çeşitli vergi avantajlarından yararlanabilir, bazı altyapı tesislerine öncelikli erişim hakkına sahip olabilir, ayrıca kamu ihalelerinde “tercih edilen yüklenici” konumunda bulunabilirler. Bunlara ilave olarak, silahlı kuvvetlere tahsisli malzeme ve insan kaynaklarını, faaliyet gösterdikleri sivil sektörde kullanabilirler. Bu şartlar altında silahlı kuvvetler diğer sivil/özel kuruluşlara oranla daha avantajlı olarak bu sektörlerde yer almakta, bu durum ilgili pazarlarda hissedilir bir bozulmaya neden olabilmektedir. Daha ileri seviyede, silahlı kuvvetlerin bu avantajları sivil rakiplerini rahatlıkla pazar dışına itebilecek seviyeye gelebilmekte ve pazarda bir tekel yaratabilmektedir.

1.3.3.2. Askerî işin politik sonuçları

Askerî işin politik alandaki sonuçları ise çok daha önemlidir. Bütçe dışı kaynakların varlığı, silahlı kuvvetleri sivil yönetimlere karşı daha bağımsız hale getirmekte ve hesap verilebilirliği azaltmaktadır. Meclislerin, savunma bütçeleri üzerindeki kontrolü azaldıkça, sivil devlet kurumlarının silahlı kuvvetler üzerindeki kontrolü de azalmakta, yönetim gücünün asker yöneticilere doğru kaymasına sebep olmakta ve hatta bu durum çok ileri seviyelerde askerlerin siyasi alanda söz sahibi olmasına kadar varabilmektedir.

1.3.3.3. Askerî işin, silahlı kuvvetlerin harbe hazırlık seviyeleri açısından sonuçları

Silahlı kuvvetlerin ticari işletmelere sahip olmasının, orduların harbe hazırlık seviyelerine de etkisinden söz etmek mümkündür. Bu etkiler, silahlı kuvvetlerin ticari işletmelere sahip olmanın yanında bu işletmelerin personel kademesinde görev aldıkları, yani işletmeleri bizzat işlettikleri durumlarda çok daha fazladır.

Silahlı kuvvetlerin önemli bir bölümünün bu tür faaliyetler içinde yer alması ve mesailerinin hemen hemen tamamını bu faaliyetlerle geçirmeleri, orduların eğitim ve

harbe hazırlık seviyelerinde zafiyet yaratabilir.¹⁷ Bu duruma en güzel örnek ise, bir milyona yakın askerin bir zamanlar fabrika ve tarlalarda çalıştığı Çin'dir.¹⁸ Oysa silahlı kuvvetlerden beklenen, gerek asli gerekse diğer görevlerini en iyi şekilde yerine getirebilmek için çalışmaları ve ülke güvenliğini garanti altına almalarıdır.

Askerî iş imkânları ile ortaya çıkan kişisel ekonomik fırsatlar nedeniyle, tıpkı siyasilerde yaşandığı gibi, askerlerin karakter olarak bozulması ve yolsuzluğa varacak yanlış uygulamalara yeltenmesi de silahlı kuvvetlerin harp imkân ve kabiliyetini olumsuz etkiler. Personelin bir kısmının eğitim ve tatbikatlarda görevli olduğu zamanda diğer imtiyazlı bir bölümünün ticari işletmelerde amiyane tabirle kendi cebini doldurduğu izlenimi vermesi, askerî personel arasındaki uyumu bozacak, bu da orduların eğitim ve profesyonellik seviyelerinde zafiyet yaşanmasına sebep olabilecektir.

¹⁷ Nelsen, a.g.m., s.150

¹⁸ Brömmelhörster, a.g.m., s.16

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA ASKERÎ İŞ UYGULAMALARI

Dünyada askerî iş uygulamaları ülkeler bazında incelendiğinde, bu faaliyetlerin gelişmekte olan ülkelerde gelişmiş ülkelere oranla daha fazla bulunduğu dikkat çekmektedir. Silahlı kuvvetlerin yoğun olarak iş dünyasında bulunduğu ülkeler, birbirinden çok farklı tarihî ve sosyo-ekonomik geçmişleri olan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çin ve Vietnam gibi sosyalist ülkeler, ABD'nin soğuk savaş müttefikleri olan Guatemala ve Arjantin, Rusya gibi geçiş dönemindeki ikinci dünya ülkeleri, Orta Amerika'daki gelişmekte olan fakir ülkeler ile Pakistan, Endonezya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, silahlı kuvvetlerin çeşitli nedenlerle ve çeşitli şekillerde askerî iş dünyasında faaliyet gösterdiği başlıca ülkelerdir.

Bu ülkelerden bazılarını askerî iş faaliyetleri yönünden yakından incelemek, askerî işin ortaya çıkış sebepleri ile bu faaliyetlerin ülkelerin politik ve ekonomik yapılarına etkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.1. ÇİN HALK CUMHURİYETİ (ÇİN)

Askerî iş uygulamaları konusunda dünyadaki önemli örnek ülkelerden biri olan Çin ve onun silahlı kuvvetleri olan Halkın Kurtuluş Ordusu (HKO), kurduğu askerî iş imparatorluğu ile araştırmacıların ilgisini yıllar boyu üzerine çekmiştir.

HKO, 1980'lerin ortasından 1990'ların sonlarına kadar çok tecrübeli ve başarılı bir girişimci olmuş, Çin'in hemen her köşesine yayılmış bir ticari imparatorluk kurmuştur. HKO'nun kurduğu binlerce ticari girişim, yılda yüzlerce milyon dolarlık gelir elde etmiştir.

HKO, askerî iş alanında yer alan çağdaş ordular arasında pek çok özelliği ile ayrı bir yere sahiptir. Örneğin Endonezya ya da Tayland ordularından farklı olarak HKO,

sivil devlet yönetimi üzerinde baskın olmamıştır. Bu ordu, sivil otorite tarafından askerî iş alanında girişimlerde bulunmaya teşvik edilmiş, hatta bu konuda talimat almıştır.¹⁹

Çin’de askerî işin mimarı olan Deng Xiaoping 1978’de iktidara geldiğinde, tarım, sanayi, bilim ve teknolojinin modernizasyonunu hedefleyen büyük ve hızlı bir ekonomik büyüme ve dışa açılma programı başlatmıştır.²⁰ 1960’lar ve 1970’lerde kamu harcamalarında büyük bir öncelik alan savunma harcamaları, bu hamleyle ikinci plana itilmiş ve dolayısıyla savunma bütçesi de azalışa geçmiştir.²¹

Deng, HKO’nun girişimci potansiyelini fark etmiş ve bu potansiyelden elde edilmesi mümkün olan ekonomik kazanımların, özellikle de savunma bütçesindeki yetersizliğin bu yolla telafi edilebileceğinin farkına varmıştır. Bu düşüncenin müteakip yıllarda olgunlaşmasıyla Çin askerî iş kompleksinin kurulmasının ardındaki temel düşünce yapısı da şekillenmiştir. Mayıs 1985’te, hükümet ve askerî yetkililer tarafından, “Ordunun, Üretim, İş Dünyası ve Dış Ticarete Yer Alması Hakkında Ön Talimat” konulu emrin verilmesiyle, askerî işin resmî olarak hayata geçişi tamamlanmıştır.²² Bu durum, HKO’nun iş dünyasında yer almasının tam olarak onaylanması anlamına gelmektedir.

Çin örneğinde askerî iş, dikkat çekici dört özellik sergilemiştir. Bunlar; ekonomik faaliyetlerin çok çeşitli olması, ürünlerin çoğunun siviller tarafından tüketilmesi, hem ürünler hem de yatırımlar bakımından uluslararası bir yapıya sahip olması ve askerî personelin üretim hattında doğrudan kullanılmayıp, bu maksatla sivillerin kullanmasıdır.

Hızla büyüyen HKO, 1990 yılında 11.000 farklı ticari birim, 670.000 çalışan ve yıllık 2 Milyar ABD doları kazanç sağlayan büyük bir iktisadi kuruluş olma özelliğini taşımakta, hemen her seviyede ekonomik faaliyette bulunmaktaydı. Hatta silahlı kuvvetler tarafından işletilen firmalardan bazıları ihracat yapmaktaydı. Üstelik bu

¹⁹ Jencks, H.W., (2001). Book Review (Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex 1978-1998 by James Mulvenon), *Pacific Affairs* Vol. 74, No. 4, s.587

²⁰ Mulvenon, J. (1999). *Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex 1978-1999*, Bonn International Center for Conversion, Paper 15, s.6

²¹ Cheung, T.M. (2003). The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex, *The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.53

²² Cheung., a.g.m., s.53

şirketlerin ABD de dâhil olmak üzere bazı deniz aşırı ülkelerde şubeleri bulunmaktaydı.²³

Çin askerî iş faaliyetlerinin temel ilgi alanları hafif imalat ve hizmet sektörleri olmakla birlikte, başlangıçta ağırlıklı olarak tarımla ilgilenilmiştir. Bununla birlikte, zaman içinde askerin ticari faaliyetleri, gıda, madencilik, ticari emlak, telekomünikasyon, sağlık ve araba imalatı gibi sektörlerle yayılmıştır. 1990'ların sonlarında, Çin'deki askerî iş kapsamındaki ekonomik faaliyetler Çin ekonomisinin hemen her yanına ulaşmıştır.

Faaliyet gösterdiği sektörlerin bazılarında uluslararası başarı kazandığı da bilinen gerçeklerdendir. Örneğin, sağlık sektöründe halen faaliyet gösteren HKO bünyesindeki, Pekin'in en büyük ikinci hastanesi olan "Çin Halk Kurtuluş Ordusu Genel Hastanesi", Ocak 2007 ayında uluslararası bir kanser merkezini faaliyete sokmuş ve dünyanın dört bir yanından kanser tedavisi için gelen hastaları kabul etmeye başlamıştır.²⁴

Askerî işin genellikle olumsuz sonuçlarından bahsedilse de Çin örneğinde bazı faydalardan da bahsetmek mümkündür. Bu faaliyetlerden milyarlarca dolar değerinde kaynak elde edilmiş, ülke çapında yüz binlerce iş olanağı yaratılmıştır. Bunlara ilave olarak, ticari işletmelerin çalıştırılmasından elde edilen tecrübelerden, askerî kuruluşların yönetim stratejilerinin geliştirilmesinde de faydalanılmıştır.

Askerî işten elde edilen gelirlerin büyük bir kısmı yaşam şartlarının iyileştirilmesinde kullanılırken bir kısmı da ordunun savaş imkân ve kabiliyetlerinin geliştirilmesinde kullanılmıştır.

Çeşitli faydalar yanında Çin'de mevcut olan askerî işin sebep olduğu problemler de çok çeşitli ve karmaşıktır. Yolsuzluk, rüşvetçilik, ahlaki bozulma, görevi kötüye kullanma gibi problemlerin tamamı Çin askerî iş ekonomisinde şahit olunan olumsuzluklardır.

Çin ekonomisinde askerî işten elde edilen kazançların önemli bir yere sahip olduğunun tahmin edilmesine rağmen bu kazançların raporlanmasındaki doğruluk

²³ Bitzinger, R. A., (2002). Book Review (Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex 1978-1998 by James Mulvenon), *The Journal of Asian Studies* Vol. 61, No. 1, s.226

²⁴ SABAH, http://www.sabah.com.tr/ozel/kanser3752/dosya_3752.html (1 Haziran 2007)

payının düşük olduğunun bilinmesi, bu konuda doğru verilerin elde edilmesinin hayli zor olduğunu göstermektedir. Özellikle küçük birlikler seviyesinde gelirlerin gizlenmesi oldukça yaygındır ve bu sebeple de üst seviyedeki askerî otoritelerin gelirleri toplama konusunda zorluk çektiğinden bahsedilebilir.²⁵ Bu da birinci bölümde sözü edilen, askerî işin yolsuzluklara zemin hazırlayabileceği gerçeğini gündeme getirir. HKO'nun askerî iş alanında yoğun olarak faaliyet gösterdiği zamanlarda, yolsuzluk ve rüşvetçiliğe çok uygun bir zemin oluşmuştur. Düşük personel ücretleri ve zayıf idari, iç ve dış sivil kontrol, 1980'li ve 1990'lı yıllarda bozulmanın hızlı bir şekilde yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Bu bozulmadan nasibini alan sadece küçük birliklerdeki düşük rütbeli askerler değil, aynı zamanda yüksek rütbelilerdeki asker yöneticilerdir. Bu durum 1990'larda Çin'de son derece göz önünde seyretmeye başlayana kadar, otoriteler bu konuda bir adım atma gereği hissetmemişlerdir. Yolsuzluk ve rüşvetçilikle başlayan bozulma, kaçakçılık, görevi kötüye kullanma, askerî malzemenin yetkisiz kullanımı ile birleşince, bozulmanın en üst seviyesine ulaşılmış, askerler, rütbeliler ve komutanlar arasında uyum bozulmuş, netice itibarıyla da silahlı kuvvetlerin eğitim ve harbe hazırlık seviyesi düşmüştür. Harbe hazırlık seviyesinin düşüşünde, askerî personelin ticari işlerle yoğun olarak ilgilenmesi de önemli bir rol oynamıştır.

Gerek Tayvan konusundaki problemler, gerekse ABD ile yaşanan gerginlikler, HKO'nun böylesine bir bozulma içinde olmasının kabul edilemez bir durum olduğunun hem bizzat HKO komutanlarının hem de sivil otoritenin farkına varmasına yol açmıştır. Bunun bir sonucu olarak, yolsuzluğa karşı HKO tarafından Temmuz 1998'de icra edilen bir seminerde, 1993-2003 dönemi Çin Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan Jiang Zemin silahlı kuvvetlere iş dünyasından ayrılmaları talimatını vermiştir.²⁶

Bu talimatın askerî yetkililer tarafından ciddi olarak ele alınması neticesinde, binlerce ticari işletme kapatılmış ve Çin askerî iş kompleksi şimdiki yapısına kavuşmuştur. Bugün itibarıyla yaklaşık 2 milyon 200 bin askerin görev yaptığı HKO²⁷, ticari faaliyetlerden büyük oranda çekilmiş olsa da (işletmelerin yaklaşık %75'i kapanmıştır), hâlâ sayıları birkaç bin ile ifade edilebilecek kadar çok işletmeye sahiplik

²⁵ Cheung, a.g.m., s.60

²⁶ Cheung, a.g.m., s.66

²⁷ ÖZEL HABER, http://www.ozelhaber.org/haber_detay.php?haber_id=16778 (19 Nisan 2007)

etmektedir.²⁸ Bu işletmeler genel olarak, tıpkı HKO'nun askerî işe girişine karar verilmeden önce olduğu gibi, tarım, sanayi ve personel refahı üzerine faaliyet gösteren işletmelerdir.

HKO'nun Çin ekonomisindeki bu serüveni yaklaşık 15 yıl sürmüş, büyük kazançlar elde edilmiş, iş alanları açılmış, silahlı kuvvetlere yönetim tecrübesi kazandırmış ve Çin silahlı kuvvetlerine Çin ekonomisine öncülük etme ve refah sağlama şansı tanımıştır. Bununla birlikte, askerî işin mevcudiyeti, genel ahlaki bozulmayı, yolsuzluğu, rüşvetçiliği ve kaçakçılığı da beraberinde getirmiştir. Askerî işin bu zararları, yararlarına baskın çıkmış ve 1998'de ordunun ekonomiden çekilme kararının verilmesine zemin hazırlamıştır.

2.2. ENDONEZYA

Askerin ekonomik bir aktör olarak iş dünyasında yer alması, Endonezya'da onlarca yıldır hem halkın büyük çoğunluğu hem de ordu tarafından gerekli ve kabul edilebilir görülen bir olgudur. Geçmişte bu iktisadi rolün sorgulandığı zamanlar da olmuş, ancak çok yakın geçmişe kadar bu durum sivil toplum tarafından genel olarak kabul görmüştür. Bu genel kabul ışığında Endonezya Silahlı Kuvvetleri (Angkatan Bersenjata Republik Indonesia - ABRI)'nin ekonomik faaliyetleri 1950'lerden beri sürekli büyümüş ve gelişmiştir.²⁹

Geçiş döneminde olduğunu söyleyebileceğimiz bir ülke olan Endonezya'da, sivil ve demokratik bir hükümet iş başındadır. Bununla birlikte, sivil otorite üzerindeki geçmişten gelen askerî etkinin halen devam ettiği de söylenebilir. Ordu, bu ülkede kurumsal olarak hem politik hem de ekonomik seviyede sivil otorite üzerinde etkiye sahiptir. Bu nedenle, ABRI'nin askerî iş faaliyetleri, politik bağlamda daha iyi anlaşılabilir.

1957'de Parlamenter demokrasinin yıkılmasının ardından, Endonezya'nın ilk cumhurbaşkanı Sukarno, bundan böyle Endonezya'nın bir "güdümlü demokrasi" olacağını ve milletin de "millî güdümlü bir ekonomiye" sahip olacağını ilan etmiştir.³⁰

²⁸ Cheung, a.g.m., s.67

²⁹ McCulloch, L. (2003). Trifungsi: The Role of the Indonesian Military in Business, *The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.94

³⁰ McCulloch, a.g.m., s.97

Bunu takip eden dönemde yıllardır Endonezya ekonomisinde faaliyet gösteren Hollanda'lı firmalar millileştirilmeye başlanmış, bu firmaların birçoğu askerî firmalar olarak devletleştirilmiştir.

ABRI'nin 1945'ten beri askerî iş alanında faaliyet gösterdiği söylene de asıl faaliyetler 1957'deki bu değişimden sonra başlamıştır. Askerin ekonomideki yerinin sağlanması da yine benzer gelişmelerle olmuştur. 1964'te İngiliz firmalarının, 1965'te de ABD firmalarının askerî firmalar olarak devletleştirilmesi, Endonezya'da askerî işin genişlemesinde önemli rol oynamıştır.³¹

Diğer ülkelerde olduğu gibi, Endonezya örneğinde de askerî işin ortaya çıkış sebeplerinden en önemlisinin, hükümet tarafından silahlı kuvvetlere resmî savunma bütçesi ile yeteri kadar kaynak ayrılamaması olduğunu belirtmek gerekir.³² Uzunca bir süre resmî savunma bütçesi, ancak silahlı kuvvetlerin personel maaşlarına yetecek kadar kaynak sağlayabilmiştir. Üstelik maaşların dahi personelin geçimini sağlayabilmek için yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Bu nedenle de ABRI personelinin ikinci işlerde çalışması sıklıkla rastlanan bir durum olmuştur.

ABRI'nin iş dünyasında faaliyet gösterdiği alanlar, Endonezya ekonomisinin hemen her alanına ve her sektörüne yayılmıştır. Silahlı kuvvetler, büyük ölçüde askerî iş faaliyetlerinden elde edilen bütçe dışı kaynaklara dayalı olarak ayakta durmaya başlamıştır (%65-70 oranında). Endonezya askerî iş faaliyet alanları genel olarak, yardım fonları, sınırlı sorumlu şirketler, doğal kaynakların yönetimi, hizmet sektörü, imalat ve inşaat sektörleridir.

ABRI'nin yasal olarak yer aldığı bu faaliyetler yanında, kayıt dışı ekonomi alanında da faaliyet gösterdiğinden bahsetmek mümkündür. Millî bir kuruluş olarak ABRI bütünüyle bunun içinde yer almamış ancak belli başlı bazı kısımları resmî olmayan ekonomide faaliyet göstermiştir. Örneğin askerî araçların kiralanması, arazi ve gayrimenkullerin tahsisi ve yakıt ve yedek parça satışı gibi bazı faaliyetler, kayıt dışı olarak yapılmıştır.³³

³¹ McCulloch, a.g.m., s.101

³² Human Rights Watch, Volume: 18 No: 5(C), Too High a Price: The Human Rights Cost of the Indonesian Military's Economic Activities, s.9

³³ McCulloch, a.g.m., s.110

Kayıt dışı ekonomiye dâhil olmanın yanında, ABRI'nin (ya da personelinin) tamamen yasa dışı faaliyetlere de karıştığı yönünde bilgiler mevcuttur. Bu faaliyetler, maden işletmeciliğindeki yasa dışı uygulamalardan uyuşturucu ve silah kaçakçılığına kadar geniş bir yelpazeye yayılmıştır.³⁴

Bazı üst düzey subayların da dâhil olduğu reformcular, askerî işin genel ahlaki bozulmayı ve yasa dışı faaliyetleri beslediğini, bütçe dışı gelirlerin paylaşım farklılığı dolayısıyla askerler arasında eşitsizlik yarattığını, etik standartları aşındırdığını, hükümet bütçesinden sağlıksız bir şekilde bağımsızlaşmaya izin verdiğini görmüşlerdir. Tüm bunların sonucunda da ordunun harbe hazırlık seviyesinin giderek düştüğünü fark etmişlerdir.³⁵ Bunun sonucunda silahlı kuvvetleri askerî işten uzaklaştırmak gerektiği savunulmuştur. Bununla birlikte, bu düşüncenin hayata geçirilmesi, Endonezya politik ve askerî ortamında çok da mümkün olmamıştır.

Günümüzde dahi gelinen aşamada, ABRI'nin Endonezya'nın kaynaklarını ve sermayesini büyük çaptaki askerî iş olanakları ile üzerine topladığını söylemek mümkündür. Geçen zaman içinde yaygınlaşan Endonezya askerî iş kompleksi, ülkede saydamlığın ve hesap verilebilirliğin yerleştirilmesini zorlaştırmış, fiyatların yüksek seyretmesinde etkili olmuş ve kayıt dışı ekonominin ortaya çıkışına öncülük etmiştir. Bu durum askerin profesyonel seviyede eğitilmesine de engel olmuştur.

Askerî fonların denetime açılması, ekonomide faaliyet gösteren askerî iş uygulamalarının şeffaflaşmasında ilk adım olmuştur. Yasal olmayan faaliyetlerin gün yüzüne çıkması ise bugün için bile pek mümkün olmamıştır. Aslında bunun için gerekli kanunlar Endonezya'da mevcuttur. Ancak askerin politikadaki etkisi bunların uygulanmasını imkânsız kılmıştır.

Günümüzde yaşanan reform sürecinde bile gerek askerin gerekse polisin bu kârlı bütçe dışı ya da maaş dışı gelirlerden vazgeçmelerini beklemek pek de akıl kârı değildir. Çünkü askerî işin varlığı için en çok öne sürülen dayanak noktası, bu kuruluşların sosyal refahı sağlayan işletmeler olduğudur.³⁶

³⁴ McCulloch, a.g.m., s.111-114

³⁵ Rabasa, A. and Haseman, J. (2002). *Military and Democracy in Indonesia: Challenges, Politics, and Power*, The RAND Corporation, Santa Monica, CA, USA, s.78

³⁶ McCulloch, a.g.m., s.123

Görölmektedir ki Endonezya'da askerî işe bakış açısı halen değişmemiştir ve bir süre daha Endonezya ekonomisinde varlığını sürdürmeye devam edecektir.

2.3. PAKİSTAN

Pakistan'ın siyasi arenasında kilit bir rol oynayan Pakistan Silahlı Kuvvetleri, ülke tarihinde sahip olduğu muazzam güç ve etki sahası ile dünyanın en çok ilgi çeken ordularından biridir. Üstelik bu etki sadece politik alanla da sınırlı değildir. İçinde bulunduğu askerî iş faaliyetleri ile Pakistan ekonomisinin üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir ve bu özelliği ile de askerî iş konusunda yapılan araştırmalarda ve verilen örneklerde her zaman önde gelen ordulardan biri olmuştur.

Silahlı kuvvetler, ekonomideki rolünü sanayi ve iş dünyasına aktif katılım sağlayarak sürekli büyötmüştür. Ordunun sanayi ve ticari faaliyetleri temel olarak üç ana kategoride incelenebilir:³⁷

- Doğrudan Ordunun kontrolü altındaki kuruluşlar,
- Savunma Bakanlığının Savunma Üretim Bölümü tarafından idare edilen fakat Ordu tarafından atanan subaylarca yönetilen kuruluşlar,
- Emekli askerî personelin refahına yönelik kurulmuş olan dört refah fonu.

Pakistan askerî iş faaliyetleri asıl olarak bu dört refah fonu kuruluşu etrafında işler. Bunlar; Fauji Fonu, Kara Kuvvetleri Refah Tröstü, Şahin Fonu ve Bahriye Fonu'dur. Bu kuruluşların ana işlevi, emekli askerî personel ve ailelerinin refahını garanti etmek ve bu personeli sivil yaşamla bütünleştirmektir.³⁸

Söz konusu kuruluşlar, çeşitli şirketleri vasıtasıyla iş dünyasında yer alırlar ve gelirlerini bu faaliyetlerden elde ederler. Silahlı kuvvetlerin bu dört refah fonu, sanayi ve ticari faaliyetlerini öylesine genişletmişlerdir ki (örneğin ülkenin ağır sanayisinin üçte biri bu kuruluşların elindedir³⁹) hükümetlerin ekonomi, sanayi ve mali yönetim politikalarında etkili olması kaçınılmaz olmaya başlamıştır.⁴⁰

³⁷ Rizvi, H.A. (2000). *Military, State and Society in Pakistan*, Palgrave Publishers, New York, NY USA, s.236

³⁸ Siddika-Agha, A. (2003). Power, Perks, Prestige and Privileges: The Military's Economic Activities in Pakistan, *The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.125

³⁹ The Economist, London, 23 Haziran 2007 Vol. 383, s.106

⁴⁰ Rizvi, a.g.e, s.192

1953 yılında kurulan Fauji Fonu, askerî personelin refahını sağlamak maksadıyla kurulan ilk kuruluştur. Kuruluşundan günümüze kadar özellikle de askerî rejim dönemlerinde⁴¹ gösterdiği büyük gelişim ile ülkedeki en büyük şirket gruplarından biri olmuştur. Fauji Fonu, sağlık, eğitim, eğitim bursları/yardımları ile mesleki ve teknik eğitim alanlarında faaliyet göstermekte ve askerî personelin refah seviyesini yükseltmeye dönük çalışmalar yapmaktadır.⁴² Bu kuruluş silahlı kuvvetlerin üç ana kuvvetine (kara, deniz ve hava) hizmet verdiği için Savunma Bakanlığı yönetimindedir. 45.000 çalışanın 6-7 bini askerî personeldir. Üst ve orta seviye yönetici pozisyonları emekli askerî personelden oluşmaktadır.

Kara Kuvvetleri Tröstü, 1971 yılında kurulan bir başka refah fonudur. Bankacılık, finansal kiralama, sigortacılık, bilgi sistemleri, çimento, tarım gibi 16 ayrı alanda faaliyet göstermektedir.⁴³ Kuruluşun yönetimi Kara Kuvvetleri Karargâhından yapılır ve üst düzey karargâh subayları bu yönetimde yer alırlar.⁴⁴ Kuruluşun asli görevi, “güvenli ve kârlı ticari faaliyetler icra etmek, askerî personelin refah ihtiyaçlarını karşılarken güvenilir bir pazar lideri görüntüsü oluşturmak” olarak tanımlanmıştır.⁴⁵

Şahin Fonu ve Bahriye Fonu ise isimlerinden de tahmin edilebileceği üzere, sırasıyla Hava Kuvvetleri ve Deniz Kuvvetlerinin yönetiminde ve yukarıda bahsedilen kuruluşlarla benzer faaliyetler gösteren iki kuruluştur. Kara Kuvvetlerinin Fauji Fonu yönetimindeki baskın rolünden rahatsızlık duyan bu iki silahlı kuvvet birimi, bu kuruluşların hayata geçirilmesinde öncülük etmiştir.

Bu kuruluşlara ilave olarak, Millî Lojistik Hücresi ve Sınır İşleri Organizasyonu isimli iki kuruluş da Kara Kuvvetleri Karargâhınca yönetilen ve taşıma, ulaştırma ve yol inşaatı gibi işlerle uğraşan, önemli kurumlardır.

Pakistan’da silahlı kuvvetlerin ekonomide resmî olarak ve çok geniş bir şekilde bulunuş gerekçesi, diğer ülke örneklerinde gördüğümüz kaynak sıkıntısına bağlı nedenler değil, ülkenin sosyal ve ekonomik güvenliği ile ilgili endişeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin 1977’de ortaya çıkan buğday krizinde, ülkede yetersiz

⁴¹ Rizvi, a.g.e., s.105

⁴² Fauji Foundation, <http://www.fauji.org.pk> (8 Haziran 2007)

⁴³ Army Welfare Trust, <http://www.awt.com.pk> (8 Haziran 2007)

⁴⁴ Siddika-Agha, a.g.m., s.126

⁴⁵ Army Welfare Trust, <http://www.awt.com.pk> (8 Haziran 2007)

olan demiryolu ağı nedeniyle Karaçi bölgesindeki buğdayın ülkeye dağıtımını aksamış, bu durum akla hemen orduyu getirmiştir. Ordunun lojistik imkânları bu krizin aşılmasında kullanılmış, daha sonra da Millî Lojistik Hücresi kurularak, buna benzer krizlerde kullanılması hedeflenmiştir.⁴⁶

Askerî iş faaliyetleri, Pakistan'da günümüzde de bütün hızıyla devam etmektedir. Üstelik politikacıların ülke ekonomisindeki etkisiz yönetimi, askerlerin ülkenin sosyo-ekonomik gelişimini kendilerinin daha iyi yönetebileceklerini düşünmelerine neden olmaktadır.⁴⁷ Buna ilave olarak sivil sektörde, mali konuları askerlerin daha iyi yönetebileceklerine dair bir inanç da mevcuttur.

Tüm bunlara ilave olarak, bazı araştırmacılar, silahlı kuvvetlerin askerî iş faaliyetlerinin, birçok ülkede olduğu gibi Pakistan'da da özel sektöre karşı haksız bir rekabette bulunduğunu, ülkede iş alanlarının gelişmesine engel olduğunu ve hatta bu durumun yıllardır ülkenin krizden krize sürüklenmesinin sebeplerinden biri olduğunu da iddia etmektedirler.

2.4. RUSYA FEDERASYONU (RUSYA)

Rusya'da askerî iş faaliyetlerinin ortaya çıkışı 1990'ların ilk yıllarında olmuştur. Bu yılların politik kargaşası, silahlı kuvvetlerin yapılanması ve modernizasyonu ile ilgili problemler, Rus Silahlı Kuvvetlerini zorluklarla karşılaştırmıştır. Bu yıllarda, savunma harcamalarına genel bütçeden ayrılan payın ani bir şekilde düşürülmesi, orduların eski Sovyet Cumhuriyetleri ile Rusya bölgesi arasında yer değiştirmesi ve önemli ölçüde kuvvet (personel) azaltımına paralel olarak Silahlı Kuvvetler, ekonomik özgürlüğünü ilan etmek ve ticari faaliyetlerle ek kazanç sağlamak yönünde cesaretlendirilmiştir.⁴⁸

Silahlı Kuvvetlerin sahip olduğu yerleşim ve alt yapı imkânları ile birlikte Rusya piyasasının genel olarak buna müsait oluşu da Rusya'da askerî işin yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır. Rusya'daki bu büyük değişimi takip eden dönemde Rus Ordusu, arazi, ucuz iş gücü ve stok fazlası malzemeleri içeren çok miktarda varlığa birdenbire sahip olmuş ve bunu ordunun ekonomik çıkarları için kullanmaya başlamıştır. Bu

⁴⁶ Siddika-Agha, a.g.m., s.136

⁴⁷ Siddika-Agha, a.g.m., s.142

⁴⁸ Gonchar K. (2003). *The Largest European Army in Business: The Case of Russia, The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.170

bağlamda Rus Ordusu, büyüklüğü ve yapılanmasıyla, iç pazara sunulmak üzere birçok mal ve hizmet üreten, büyük ölçekli bir işletme haline gelmiştir.

Rus Ordusunu askerî iş faaliyetlerine iten sebepleri ve bu faaliyetlerin sonuçlarını birkaç temel noktaya dayandırabiliriz.

Rusya’da askerî ekonomik faaliyetlere ilgi duymasındaki önemli sebeplerden biri, askerî personel sayısındaki azaltmanın, askerî harcamalara bütçeden ayrılan paydaki düşüşten daha yavaş oluşudur. Bu durum, önemli bir kaynak açığına ve personelin hayat standardında, halkın gözündeki değerinde ve sosyal statüsünde bir azalmaya sebep olmuştur. Bunun bir sonucu olarak da söz konusu kaynak sıkıntısı, askerî iş faaliyetlerinin gündeme getirilmesiyle ve bu şekilde yaratılacak bütçe dışı gelirlerle telafi edilmeye çalışılmıştır.

Askerî iş faaliyetlerinin ortaya çıkışındaki bir diğer önemli etken de kuvvet azaltımı ve kuvvet kaydırmalarının, satışa sunulmaya müsait çok miktarda silah, teçhizat, iskân, ulaştırma ve diğer varlıkların ortaya çıkmasına sebep olmasıdır. Ortaya çıkan ihtiyaç fazlası mal ve hizmetler, iç piyasaya satılarak savunma harcamalarına ek kaynak imkânı yaratılmaya çalışılmıştır.

Kargaşa ortamındaki hızlı geçiş döneminin, askerî iş faaliyetlerinin hesap verilebilirlik sorununu ve yolsuzluğa uygun ortamı ortadan kaldıracak adli uygulamalardan yoksun bir ortamda gerçekleşmiş olması da askerî ticari faaliyetlerinin daha rahat gelişmesini sağlamıştır.⁴⁹

Bütün bu uygulamalar sürecinde, silahlı kuvvetlerin büyüklüğü, yapısı, vazifesi ve politikayla ilgisi hakkındaki belirsizliklerin yanı sıra, düşük hayat standardı, iskân problemleri ve diğer etkenler, maalesef silahlı kuvvetlerin sorunlu bir kamu kurumu haline gelmesine neden olmuştur.

Rusya’daki askerî iş politikası zaman içinde çeşitli değişikliklere uğramıştır. 1990’ların başındaki, askerî ticari hayata yoğun olarak teşviki süreci, 1990’ların ortasında kısıtlayıcı tedbirlerin alındığı bir döneme girmiş, 1990’ların sonlarında ise resmî ticari prosedürlerle ve kurumlarla yapılandırılmaya çalışılmıştır.⁵⁰ Bu da

⁴⁹ Gonchar K., a.g.m., s.173

⁵⁰ Gonchar K., a.g.m., s.174

Rusya’da askerî iş faaliyetlerinin hükümetler tarafından da desteklendiği ve bu yönde düzenlemeler yapıldığını göstermektedir.

Rusya’da askerî iş konusunda yapılan tartışmalara baktığımızda, bu tartışmaların zıt uçlarda yapıldığını görürüz. Bir tarafta, silahlı kuvvetlerin ticari faaliyetlerini denetleyen hükümet, askerî işin tamamen kontrolü altında olduğu, genişlemesini kontrol edebildiği ve kolaylıkla durdurabileceği düşüncesini savunmakta, diğer yandan, askerî iş faaliyetlerini eleştirenler, ordunun ticaretle uğraşıp maddi bakımdan bağımsız hale gelmesinin, askerî diktatörlük tehlikesini de beraberinde getireceği görüşünü dile getirmektedirler.⁵¹

Tıpkı diğer ülke örneklerinde gördüğümüz gibi Rusya’da da askerî işin olumsuz etkileri olmasına rağmen, askerin ekonomik faaliyetlerinin tümüyle faydasız, belirsiz, denetimsiz ya da kanun dışı yürütüldüğü kanaatine varmak da mümkün değildir. Rusya’da askerî işin, silahlı kuvvetlerin karşılaştığı kaynak krizini atlatmak için kullanıldığında gerçekten de faydalı olduğu gerçeğini göz ardı etmemek gerekir. Bu faaliyetler, Rusya’da askerin ortalama maliyetinin birçok ülkeden düşük olmasında etkili olmuş, orduların finanse edilmesinde kaynak israfını önlemiş, askerlere sivil hayatlarına yönelik iş kabiliyetleri kazandırmış ve böylece işten çıkarma sonucu oluşacak topluma kazandırma zorluklarının da kolayca aşılmasını sağlamıştır.⁵²

Öte yandan, yürüttükleri ya da yönettikleri⁵³ ticari faaliyetler esnasında, tıpkı diğer ülke ordularında ya da politikacılar da olduğu gibi Rus Ordusunda da yolsuzluklara karışan askerler olması, bu faaliyetlerin sivil hükümetler tarafından daha kontrollü ve daha yakından izlenmesi gerektiğini göstermektedir.

2.5. GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ASKERÎ İŞ UYGULAMALARI

Orduların askerî iş faaliyetlerinde bulunmalarının en önemli nedeni, birinci bölümde de bahsettiğimiz gibi, savunma bütçeleri ile yeterli mali kaynağın elde edilememesi neticesinde orduların, savunma harcamalarını ticari faaliyetlerden sağlanacak bütçe dışı kaynaklarla finanse etme yöntemine yönelmesidir. Orduların, kaynak sıkıntısı çekilen dönemlerde, “kendi kendine yeterli olma” gerekçesi ile ortaya

⁵¹ Gonchar K., a.g.m., s.182

⁵² Gonchar K., a.g.m., s.183

⁵³ BBC Monitoring Former Soviet Union, London, 13 Şubat 2007, s.1

çıkan ekonomik faaliyetler, askerî işin var oluşunda önemli bir etkidir. Bu bağlamda; silahlı kuvvetlerine bütçe ile yeterli kaynağı ayırabilecek ekonomik gücü olan gelişmiş ülkelerde, silahlı kuvvetlerin ticarete ve iş dünyasında faaliyet göstermeleri, çokça rastlanan bir durum değildir.

Bu faaliyetlerin gelişmiş ülkelerde daha az görülmesinin bir diğer önemli nedeni de orduların sivil hükümetlerin tam kontrolünde bulunması, silahlı kuvvetlerin hükümetler üzerinde ekonomik ve politik olarak etki göstermesine müsamaha gösterilmemesidir. Bu tür ülkelerde, savunma bütçesinin demokratik meclis iradesi dâhilinde silahlı kuvvetlere tahsis edilmesinin, orduların sivil otoritenin yönetiminde faaliyet göstermesinin ön şartı olduğu, faaliyetlerini hükümet tarafından tahsis edilen kaynaklar yerine kendi bağımsız kaynakları ile yürüten orduların, yönetim bakımından da bağımsız olmaya yakın olacakları kabul edilir.

Bu nedenlerle olsa gerek, askerî iş konusunda yapılan araştırmalarda gelişmiş ülkelerin silahlı kuvvetlerinin ticarete ve iş dünyasında bulduklarına dair örneklere pek rastlanmamaktadır. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde de silahlı kuvvetlerin bünyesinde ya da kontrolünde faaliyet gösteren bazı kuruluş, fon veya sistemlerin, yapıları ve işleyişleri itibarıyla askerî iş olarak algılanabileceğini söyleyebiliriz.

Örneğin ABD’de silahlı kuvvetlerin gözetiminde veya kontrolünde, özellikle personelin refahına yönelik olarak faaliyet gösteren bazı kuruluşlar vardır. Bunlara örnek olarak, “Savunma Bakanlığı Askerî Emeklilik Fonu” gösterilebilir.

Savunma Bakanlığı Askerî Emeklilik Fonu, aktif görevdeki ya da yedek kuvvetlerdeki askerî personele emeklilikleri süresince çeşitli faydalar sağlarken, aynı zamanda malulen emeklilik gibi bazı imkânlar sunan bir tür emeklilik fonudur. Fonun görevi, gelirlerini Savunma Bakanlığının sigorta kapsamındaki sorumluluklarını yerine getirebilmesi maksadıyla yönlendirmek, emekli personelin aktif görevden sonraki yaşamlarında mağdur olmamaları için çaba sarf etmektir. “Personelden sorumlu Savunma Bakan Yardımcılığı”, “Mali İşlerden Sorumlu Savunma Bakan Yardımcılığı” ve “Savunma Maliye ve Muhasebe Servisi”, fonun faaliyetleri hakkındaki kararları birlikte alır ve fonu yönetirler.⁵⁴ Askerî Emeklilik Fonu üç kaynaktan gelir eder. Bunlar; personelin ödediği aylık kesintiler, Hazine tarafından yıllık olarak ödenen ve karşılığı

⁵⁴ DoD USA Fiscal Year 2006 Military Retirement Fund Audited Financial Statements, 1 Kasım 2006, s.3

olmayan sorumlulukların ödenebilmesi için kullanılan ödenekler ve yatırım gelirleridir.⁵⁵

ABD Silahlı Kuvvetleri personelinin ve ailelerinin kişisel faydaları için kurulmuş olan ve işlevleri itibarıyla birbirine çok benzeyen diğer iki kuruluş da “Askerî Mağazalar” ve “Kara ve Hava Kuvvetleri Ticaret Servisi (Army & Air Force Exchange Service - AAFES)”dir. Askerî Mağazalar, dünya çapındaki mağazalar zinciri vasıtasıyla, görevde ya da emekli askerî personel ile bunların ailelerine, başta gıda ve temizlik malzemeleri olmak üzere birçok ürünü piyasanın çok altında fiyatlarla ve satış vergilerinden muaf olarak sunmaktadır. Mağazaların genel müdürlüğü yaklaşık 40 yıl boyunca general rütbesindeki askerî personel tarafından yürütülmüş, ilk kez Haziran 2006’da bir sivil yönetime getirilmiştir.⁵⁶ Savunma Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Askerî Mağazalar, “Personelden sorumlu Savunma Bakan Yardımcılığı”na karşı sorumludur ve subay, astsubay ve sivil personelden temsilcilerin de bulunduğu “Savunma Bakanlığı Askerî Mağazalar İşletme Komisyonu” tarafından yönetilir.⁵⁷

AAFES de tıpkı Askerî Mağazalar gibi askerî personel ve ailelerine fiyat ve vergi avantajları ile hizmet sunan, ABD Ordusu ile birlikte dünyanın her yerine giderek kışla içinde mağazalar açan bir servistir. Askerî Mağazalardan farklı olarak bu servis genellikle giyim, askerî giyim ve teçhizat, elektronik eşya, parfüm, kozmetik gibi ihtiyaçlara cevap vermeyi amaçlar. Faaliyetlerinden elde edilen gelirler, genellikle silahlı kuvvetler personelinin moral ve refahına yönelik projelerde kullanılır.⁵⁸ Bu projelerin maliyetinin de toplam savunma harcamalarının bir parçası olduğu düşünüldüğünde, bu askerî iş faaliyetlerinden ABD savunma harcamalarının finansmanına katkı sağlandığı görülmektedir. AAFES de yukarıda bahsettiğimiz diğer kuruluşlar gibi ABD Silahlı Kuvvetlerinin kontrolünde/bünyesinde faaliyet gösteren bir kuruluştur. Komutanlığımı halen tümgeneral rütbesinde bir subay üstlenmektedir.⁵⁹

Gelişmiş ülkelerin en önde gelen temsilcilerinden ABD’nin askerî iş faaliyetlerini incelediğimizde, bu faaliyetlerin hemen tamamının personelin refah

⁵⁵ Department of Defense Military Retirement Fund, 12.02.2006, Title 10, Subtitle A, Part II, Chapter 74 (Söz konusu Fonun kuruluşu ve işleyişi hakkında kanun)

⁵⁶ Defense Commissary Agency, Biography, Director Patrick B. Nixon, Haziran 2007

⁵⁷ Annual Report 2005, Defense Commissary Agency, s.7

⁵⁸ AAFES Fact Sheet, Haziran 2007, <http://www.aafes.com/pa/factsheet-11.pdf> (10 Temmuz 2007)

⁵⁹ AAFES 2006 Annual Report, <http://www.aafes.com/pa/annual06.pdf> (10 Temmuz 2007)

seviyesinin yükseltilmesine yönelik sistemler olduğu, ABD ticaret ve iş dünyasına doğrudan girişimler olmadığı görülmektedir.

Fransa, İngiltere ve Almanya'da da ABD'dekilere benzer şekilde, emekli askerî personelin refahı için kurulmuş, ayrıca görevdeki askerî personelin daha uygun fiyatlarla mal ve hizmet alabilmeleri için tasarlanmış sistemler ya da kuruluşlar bulunmaktadır.

Birinci bölümde ortaya koyduğumuz askerî iş tanımından yola çıkarak, özellikle de silahlı kuvvetler tarafından yönetilen bu sistemlerin de birer askerî iş faaliyeti olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, bu kurumların ilgili ülkelerin ticaret ve iş dünyasına etkili şekilde dâhil olduğunu ya da bunların bütçeden silahlı kuvvetlere ayrılan payın yetersiz kalması nedeniyle ek kaynak sağlamaya yönelik olarak kurulduğunu söylemek mümkün değildir. Bu kapsamda gelişmiş ülkelerdeki askerî iş faaliyetleri, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerdeki örneklerinden ayrılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ASKERÎ İŞ UYGULAMALARI

Askerî iş uygulamalarının incelendiği yabancı akademik çalışmalarda Türkiye örneği, merak edilen ancak hakkında fazla bilgi verilemeyen bir konudur.⁶⁰ Gerçekte, askerî faaliyetler ve dolayısıyla askerî iş uygulamaları, silahlı kuvvetlerin asli görevlerinin gizlilik içermesinin de etkisiyle, hakkında bilgi edinilmesi zor konulardır. Ancak, demokratikleşme ve şeffaflık yolunda çok önemli bir mesafeyi katetmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin yürüttüğü faaliyetler, kanunlara dayalı olarak yürütülen ve büyük bölümü hakkında açık kaynaklardan bilgi alınabilecek türden faaliyetlerdir.

TSK, kendisine kanunlarla verilen asli görevlerini yerine getirirken, çeşitli büyüklükte ticari ve ekonomik faaliyetlerde de bulunmaktadır. Ancak, Çin veya Endonezya'daki askerî iş imparatorlukları ile karşılaştırıldığında, TSK'nin içinde bulunduğu ticari faaliyetlerin çok sınırlı ve cüzi olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, bu faaliyetlerin bazılarının parasal büyüklükleri konusunda kamuya açık kaynaklarda bilgi bulunmadığından da bahsetmek gerekir.

Bu bölümde inceleyeceğimiz, TSK'de askerî iş olarak nitelendirilebilecek kuruluşlar ya da sistemler; “Ordu Yardımlaşma Kurumu”, “Askerî Kantinler” ve “Döner Sermayeler”dir.

3.1. ORDU YARDIMLAŞMA KURUMU (OYAK)

OYAK, TSK personeline hem görevde oldukları sürelerde hem de emekliliklerinde çeşitli sosyal yardımlar sağlamak üzere kurulmuş olan bir emeklilik kuruluşudur. 1 Mart 1961 tarihinde yürürlüğe giren 205 sayılı “Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu” ile faaliyete geçmiştir.

⁶⁰ Brömmelhörster. a.g.m., s.5

OYAK, özel hukuk hükümlerine tabi, mali ve idari bakımdan özerk, tüzel kişiliği haiz bir kuruluştur.⁶¹ 230.000'den fazla üyesiyle⁶², Türkiye'nin, sosyal güvenlik sistemi dışındaki ilk ve en büyük özel emeklilik fonu olan OYAK, üyelerine sunduğu hizmet ve ürünler anlamında bir "hayat sigortası kuruluşu" ve aynı zamanda bir "kredi kurumu" olarak da faaliyetlerini sürdürmektedir.

3.1.1. OYAK'ın Gelir Kaynakları

OYAK'ın gelir kaynakları, 205 sayılı OYAK Kanununun 18'inci maddesinde sayılmıştır:

"Madde 18 - Kurumun gelirleri aşağıdaki fıkralarda sayılmıştır:

- a) Muvazzaf subay, sözleşmeli subay ve astsubayların maaşları tutarından her ay kesilecek %10'lar;⁶³
- b) Millî Savunma Bakanlığı ve Jandarma Genel Kumandanlığı teşkilatında çalışan maaşlı ve ücretli sivil memur ve müstahdemlerin Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanununa göre emekliliklerine esas olan maaş ve ücretleri tutarından her ay kesilecek %10'lar;
- c) Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun veya bu Kurumun %50 sermayesinden fazlasına sahip olacağı veya iştirak edeceği şirketlerde çalışan ve Kurumda daimi üye olmayı kabul eden bilimum maaşlı ve ücretli sivil memur ve müstahdemlerin maaşları tutarından kesilecek %10'lar;
- d) Yedek subayların her ay maaşları tutarı üzerinden kesilecek %5'ler;
- e) Kurumun mevcutlarının işletilmesinden elde edilecek gelirler;
- f) Hakiki ve hükmi şahıslar tarafından yapılacak her türlü nakdi ve ayni menkul ve gayrimenkul bağışlar,
- g) a, b ve c fıkralarında sayılan üyelerden Konut Ön Biriktirim Fonundan yararlanmak isteyenlerin maaşları tutarından her ay kesilecek %10 ek aidatlar."

Gelir kaynaklarını incelediğimizde, OYAK'ın asıl gelirlerini üyelerinden alınan aidatların oluşturduğunu görmekteyiz. Bu durum OYAK'ın ülke ekonomisi içinde çok güçlü bir yere sahip olmasının belki de en önemli nedenidir. 230.000 üyeden aylık ortalama 100 YTL aidat geliri elde edildiğini düşünürsek, aylık olarak üyelerden

⁶¹ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.1, 1 Mart 1961

⁶² OYAK 45. Yıl, 2006 Faaliyet Raporu, s.1

⁶³ Aidatların hesaplanmasında temel alınan aidata esas maaşın içerisine üyelerin tazminatları ve diğer sosyal hakları gibi maaş ekleri dâhil edilmemektedir. Bu yüzden üyenin eline geçen net maaşı içinde OYAK aidatı oransal olarak daha düşük olmaktadır. Kanunda %10 olarak geçen bu oran net maaş içinde %5 ila %6'ya denk gelmektedir.

OYAK'a gönderilen nakit para yaklaşık 23 Milyon YTL'dir. Bu nakit akışı, piyasadaki diğer ticari girişimlerin her dönemde sahip olabilecekleri bir imkân değildir.

3.1.2. OYAK Üyeleri

Türk Silahlı Kuvvetleri kadrolarında görevli bütün muvazzaf subay, sözleşmeli subay, astsubay, sözleşmeli astsubay ve uzman jandarmalar ile Emekli Maaşı Sistemi'ne giren üyeler ve bu üyelerin ölümleri halinde Sistem'e devam etmek isteyen eşleri OYAK daimi üyesidir.⁶⁴

Muvazzaflık hizmetini yapmakta olan yedek subaylar ise OYAK'ın geçici üyesidirler. Bir çeşit sigortacılık mantığı içinde, aidat ödedikleri sürelerde yani askerlik hizmetlerini ifa ettikleri süre boyunca ölüm ve maluliyet yardımları gibi bazı yardımlardan faydalanabilirler.

Ayrıca, uzman erbaşlar ile Millî Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı teşkilatında, OYAK ve OYAK'ın sermayesinin %50'sinden fazlasına sahip olduğu veya iştirak edeceği şirketlerde çalışan bütün maaşlı ve ücretli memur ve müstahdemlerden arzu edenler OYAK daimi üyesi olabilirler.

OYAK'ın sosyal güvenliğe ilişkin faaliyetleri temelde sigorta yöntemine dayandırıldığından, üyeler OYAK'a prim veya 205 sayılı Kanunda yer alan tanımıyla aidat öderler.⁶⁵ Bu aidatlar, tıpkı Emekli Sandığı sisteminde olduğu gibi, üyenin aldığı maaş oranında, üyeden üyeye değişiklik gösterir.

OYAK üyeliğinden isteğe bağlı olarak çıkış söz konusu değildir. Üyenin herhangi bir sebeple bağlı bulunduğu kuruluşla ilişkisinin kesilmesi halinde (emeklilik, ölüm, maluliyet, istifa vb. nedenlerle) üyelik sona ermektedir.⁶⁶

3.1.3. OYAK'ın Üyelerine Sunduğu Hizmet ve Ürünler

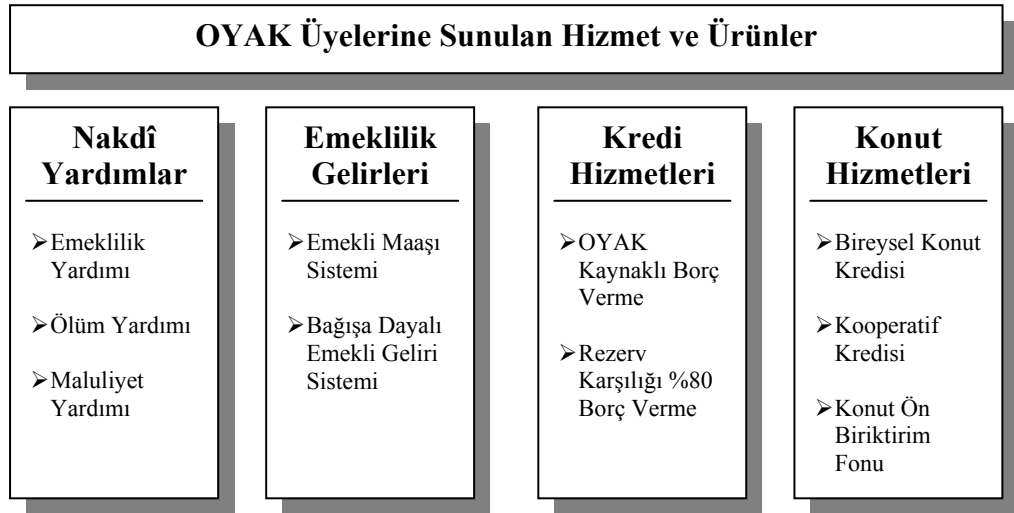
OYAK, kuruluş amacına uygun olarak, üyelerine çeşitli hizmet ve yardımlar sunar. OYAK'ın üyelerine sunduğu hizmet ve ürünler, Nakdî Yardımlar, Emeklilik Gelirleri, Kredi Hizmetleri ve Konut Hizmetleri olarak gruplandırılabilir. (Şekil 3.1)

⁶⁴ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.17, 1 Mart 1961

⁶⁵ OYAK, Üye Hizmetleri, Üyelik Koşulları, <http://www.oyak.com.tr/uye-kosullar.asp> (15 Temmuz 2007)

⁶⁶ OYAK, Üye Hizmetleri, Üyelik Koşulları, <http://www.oyak.com.tr/uye-kosullar.asp> (15 Temmuz 2007)

Nakdî yardımlarla birlikte, Emeklilik Gelirleri türünden hizmetler de dikkate alındığında, OYAK'ın dünyadaki ve Türkiye'deki örneklere benzer tipik bir emeklilik fonu yapısında faaliyet gösterdiğini söylemek mümkündür. Kredi Hizmetleri ve Konut Hizmetleri dikkate alındığında ise OYAK'ın bu yönüyle bir finans kuruluşu gibi çalıştığından bahsedilebilir.

Şekil 3.1: OYAK Üyelerine Sunulan Hizmet ve Ürünler

3.1.3.1. Nakdî yardımlar

OYAK üyelerinin faydalandığı nakdî yardımlar; Emeklilik Yardımı, Ölüm Yardımı ve Maluliyet Yardımıdır.

10 yıl ve daha fazla süre aidat ödeyerek üyelikten ayrılanlara Emeklilik Yardımı yapılır. Bu yardımın miktarı birikmiş aidat ve bu aidatlara isabet eden nemaların toplamı kadardır.⁶⁷

Üyelerin aidat ödediği süre içinde vefatları durumunda kanuni mirasçılarına Ölüm Yardımı yapılır. Ölüm yardımı yaklaşık olarak; üyenin ölüm tarihindeki bir

⁶⁷ OYAK, Üye Hizmetleri, Emeklilik Yardımı, <http://www.oyak.com.tr/uye-emekli-y.asp> (15 Temmuz 2007)

albayın adata esas maaşının 20 katı olarak yapılmaktadır.⁶⁸ Bugün itibarıyla bu yardım 33.000 YTL civarındadır.

OYAK üyelerinin herhangi bir kaza, hastalık gibi nedenlerle görevlerini tam ya da kısmi olarak yerine getiremediklerinde Maluliyet Yardımı yapılır. Maluliyet Yardımı, “Tam ve Daimi Maluliyet Yardımı” ya da “Kısmi ve Daimi Maluliyet Yardımı” olarak yapılmaktadır.⁶⁹ “Tam ve Daimi Maluliyet Yardımı” görev içi veya harici herhangi bir kaza veya hastalık sonucunda bir işle meşgul olma imkânından kesin olarak mahrum kalanlara yapılan yardımdır. “Kısmi ve Daimi Maluliyet Yardımı” ise görev içi ve harici herhangi bir kaza nedeniyle uzuvlarında kayba uğrayanlara yapılan yardımdır. Kısmi ve Daimi Maluliyet Yardımı, 205 sayılı Kanunun ekinde yer alan maluliyet derecelerine bağlı olarak hesaplanmaktadır.

3.1.3.2. Emeklilik gelirleri

OYAK üyelerine sunulan ürünlerden emekli maaşı verme esasına dayalı olarak tesis edilmiş olanlar, “Emekli Maaşı Sistemi” ve “Bağışa Dayalı Emekli Geliri Sistemi”dir.

Emekli Maaşı Sistemi, emeklilik yardımı almaya hak kazanarak OYAK daimi üyeliği sona erecek üyelerin, OYAK gelirleri ve sosyal hizmetlerinden yaşamları boyunca yararlanmalarına imkân tanıyan bir sistemdir.⁷⁰ Emeklilik yardımı almaya hak kazanarak OYAK daimi üyeliği sona erecek üyeler, ayrılış tarihlerinde hak ettikleri emeklilik yardımlarının 1/4'ünü, 2/4'ünü, 3/4'ünü veya tamamını OYAK'ta bırakarak Emekli Maaşı Sistemi'ne girebilirler.

Emekli Maaşı Sistemine ek olarak bir de Bağışa Dayalı Emekli Geliri adı altında bir hizmet daha sunulmaktadır. Bu sistem, emekli ya da görevdeki üyelerin yaşamları boyunca ek gelir elde etmelerini amaçlayan bir sistemdir. Üyeler ya da emekliler OYAK'a belli bir miktar para bağışlayarak ömür boyu aylık bir gelir alırlar. Sistem'den

⁶⁸ OYAK, Üye Hizmetleri, Ölüm Yardımı, <http://www.oyak.com.tr/uye-olum-y.asp> (15 Temmuz 2007)

⁶⁹ OYAK, Üye Hizmetleri, Maluliyet Yardımı, <http://www.oyak.com.tr/uye-maluliyet-y.asp> (15 Temmuz 2007)

⁷⁰ OYAK, Üye Hizmetleri, Emeklilik Maaşı Sistemi, <http://www.oyak.com.tr/uye-emekli-m.asp> (15 Temmuz 2007)

ayrılmak mümkün değildir, ancak iştirakçinin vefatı halinde sistemdeki rezerv miktarı mirasçılara ödenir.⁷¹

3.1.3.3. Kredi hizmetleri

OYAK'ın üyelerine sunduğu kredi kullandırma hizmetleri, “OYAK Kaynaklı Borç Verme Hizmeti” ve “Rezerv Karşılığı %80 Borç Verme Hizmeti”dir. Birincisinde üyelerine küçük miktarlarda (1.500 – 3.000 YTL civarında) nakit kredi sağlanır. İkincisinde ise OYAK üyeliğinde 29 yılını dolduran üyelere, OYAK'ta birikmiş rezervlerinin %80'ini geçmemek koşuluyla rezervleri içerisindeki ek kanuni yardım ve kar paylarını borç olarak verilebilmektedir.⁷²

3.1.3.4. Konut hizmetleri

OYAK, daimi üyelerinin konut sahibi olmalarına yardımcı olmak amacıyla konut edindirme hizmetleri yürütmektedir. Konut edindirme hizmetleri, “Bireysel Konut Kredisi”, “Kooperatif Kredisi”, Konut Ön Biriktirim Fonu” ve “Toplu Konut Üretimi”nden oluşmaktadır.

Bireysel Konut Kredisi ve Kooperatif Kredisinde, tıpkı diğer kredi hizmetlerinde olduğu gibi, üyelere günün piyasa şartlarına uygun olarak kredi verilmekte ve bu krediler konut satın alma şartına bağlanmaktadır.

Konut Ön Biriktirim Fonu, OYAK üyelerinin çok rağbet ettiği, Türkiye piyasasında pek benzeri bulunmayan bir sistemdir. Bu sisteme katılan üyeler, OYAK'a normal olarak ödedikleri aidat miktarının aynısını bu fona yatırırlar. Konut edinmek istediklerinde bu fonda nemalanan rezervlerini de kullanabilirler. Fondan ayrılabilmek için konut edinildiğinin belgelenmesi gereklidir. Ayrıca, bu fona katılan üyelere OYAK konutları satışında öncelik verilir.

Toplu Konut Üretimi hizmetinde ise OYAK mülkiyetinde bulunan arsalar üzerine inşa edilen konutlar, piyasa şartlarına göre uygun fiyatlarla OYAK üyelerine satılmaktadır.

⁷¹ OYAK, Üye Hizmetleri, Bağışa Dayalı Emekli Geliri Sistemi, <http://www.oyak.com.tr/uye-bagis.asp> (15 Temmuz 2007)

⁷² OYAK, Üye Hizmetleri, %80 Borç Verme, <http://www.oyak.com.tr/uye-borcverme.asp> (15 Temmuz 2007)

3.1.4. OYAK'ın Finansal ve İştirak Yatırımları

OYAK, üyelerine en üst düzeyde nema sağlamak ve katma değeri yüksek hizmet sunmak maksadıyla, varlıklarını finansal ve iştirak yatırımlarında değerlendirmektedir.

Türkiye ekonomisinde 60'a yakın şirket ile yer alan OYAK, ülkenin en önemli şirket grupları arasında yer almaktadır. 2006 yılsonu itibarıyla sektörlere göre OYAK grubu şirketleri Tablo 3.1'de görülmektedir.

OYAK'ın iştirak yatırımları incelendiğinde, ülkenin önde gelen sektörlerinden finans, sanayi ve hizmet sektörlerinde onlarca şirketle faaliyet gösterdiği görülmektedir. İştirak yatırımlarının birçoğu, yıllardır ülkede faaliyet gösteren ünlü şirketlerdir. Örneğin, Ereğli Demir Çelik (ERDEMİR), OYAK Renault, ETİ/Tam Gıda, TUKAŞ, HEKTAŞ ve çimento şirketlerinin hemen hepsi, ülkede halk tarafından da çok iyi tanınır. Ayrıca bu şirketlerden bazıları kendi sektörlerinde en önde gelen şirketlerdir.

Örneğin, OYAK Renault ve ERDEMİR şirketleri, üretimden satış tutarlarına göre yapılan sıralamada Türkiye'nin en büyük 10 şirketi arasında yer almaktadır. (2004 yılında OYAK Renault dördüncü, ERDEMİR beşinci sırada yer almıştır.)⁷³

Bir başka dikkat çekici örnek ise, OYAK Renault'nun 2006 yılında otomotiv sektöründeki toplam üretim kapasitesi bakımından birinci sırada yer almasıdır.⁷⁴

OYAK Grubu şirketlerinden bazılarının, uluslararası düzeyde başarılar elde ettiği de görülmektedir. Örneğin, Türkiye'nin en büyük çimento üreticileri OYAK Grubu çimento şirketleridir ve bu şirketlerden Mardin Çimento, Asya-Pasifik ve Avrupa ülkelerindeki küçük ve orta büyüklükteki işletmeler arasında en iyi 100 şirket listesine 2004 yılında Türkiye'den giren tek şirket olmuştur.⁷⁵

OYAK iştirakleri, yalnızca Türkiye'deki yatırımlarla da sınırlı değildir. Özellikle, hizmet sektöründe faaliyet gösteren OMSAN Lojistik, faaliyetlerini birçok ülkede kurduğu ortaklıklar ile sürdürmektedir. (Bkz. Tablo 3.1)

⁷³ CNN Türk, http://www.cnnturk.com/OZEL_DOSYALAR/haber_detay.asp?pid=1085&haberid=113607 (15 Temmuz 2007)

⁷⁴ Haberx, <http://www.haberx.com/n/1023952/otomotiv-kapasitesinin-yuzde-82si-bes.htm> (15 Temmuz 2007)

⁷⁵ Yapı Sektörü, http://www.yapi.com.tr/turkce/Sektorel_Firmalar_Detay.asp?NewsID=20169 (15 Temmuz 2007)

Tablo 3.1: OYAK Grubu Şirketleri

FİNANS SEKTÖRÜ	SANAYİ SEKTÖRÜ	HİZMET SEKTÖRÜ
<ul style="list-style-type: none"> • OYAK BANK* - OYAK PORTFÖY YÖNETİMİ - OYAK EUROPEAN FINANCE, İrlanda 	<ul style="list-style-type: none"> • ATAER HOLDİNG - ERDEMİR-EREĞLİ DEMİR ÇELİK -- İSDEMİR -- ERDEMİR MADEN -- ERENCO -- ÇELBOR -- ERDEMİR ÇELİK SERVİS MERKEZİ -- ERDEMİR ROMANYA -- ERDEMİR LOJİSTİK -- ERDEMİR GAZ -- ARCELOR AMBALAJ -- BORÇELİK 	<ul style="list-style-type: none"> • MAİS • OMSAN - OMSAN BV, Hollanda - OMFESA Logistics SA, İspanya - OMSAN Logistique SARL, Fransa - OTTI, Fransa - OMSAN Lojistik EOOD, Bulgaristan - OMSAN Lojistik OOO, Rusya - OMSAN Logistica SRL, Romanya - OMSAN Lojistik MMC, Azerbaycan - AZER-OMSAN Nakliyat MMC, Azerbaycan
<ul style="list-style-type: none"> • OYAK ANKER BANK 		
<ul style="list-style-type: none"> • AXA-OYAK HOLDİNG - AXA OYAK SİGORTA - AXA OYAK HAYAT SİGORTA 	<ul style="list-style-type: none"> • ADANA ÇİMENTO - ADANA ÇİMENTO SAN. VE TİC. LTD., KKTC - ADANA ÇİMENTO FREE PORT LTD., KKTC - OYCEM - ÇİMSA 	<ul style="list-style-type: none"> • OYTAŞ - Innovation Resources B.V., Hollanda • OYAK SAVUNMA VE GÜVENLİK SİSTEMLERİ
<ul style="list-style-type: none"> • OYAK YATIRIM MENKUL DEĞERLER 		
<ul style="list-style-type: none"> • OYAK EMEKLİLİK 		
<ul style="list-style-type: none"> • HALK FİNANSAL KİRALAMA 	<ul style="list-style-type: none"> • BOLU ÇİMENTO • ÜNYE ÇİMENTO • MARDİN ÇİMENTO • BİRÇİM ÇİMENTO VE MADENCİLİK • OYKA KAĞIT AMBALAJ • OYAK BETON • OYAK RENAULT • İSKEN • OYAK ENERJİ • HEKTAŞ • TUKAŞ • TAM GIDA 	<ul style="list-style-type: none"> • OYAK TEKNOLOJİ • OYAK İNŞAAT • OYAK KONUT • OYAK PAZARLAMA HİZMET VE TURİZM - OYAK TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİ • ETİ PAZARLAMA

* OYAK Bank'ın bütün hisselerinin Hollanda menşeli ING Bank'a 2 milyar 673 milyon ABD dolarına satışı konusunda Haziran 2007 ayında anlaşma sağlanmıştır.⁷⁶

Kaynak: OYAK 45. Yıl, 2006 Faaliyet Raporu, s.2

OYAK Grup şirketlerindeki çalışan sayısı 2006 yılsonu itibarıyla yaklaşık 35.000'dir.⁷⁷ OYAK iştiraki olan şirketlerde emekli asker personeli istihdam etmekte olanlar bulunmaktadır. Ancak, üçüncü bölümde incelediğimiz bazı ülkelerdeki

⁷⁶ OYAK Basın Duyurusu, http://www.oyak.com.tr/25_Haziran_Duyuru_1.html (15 Temmuz 2007)

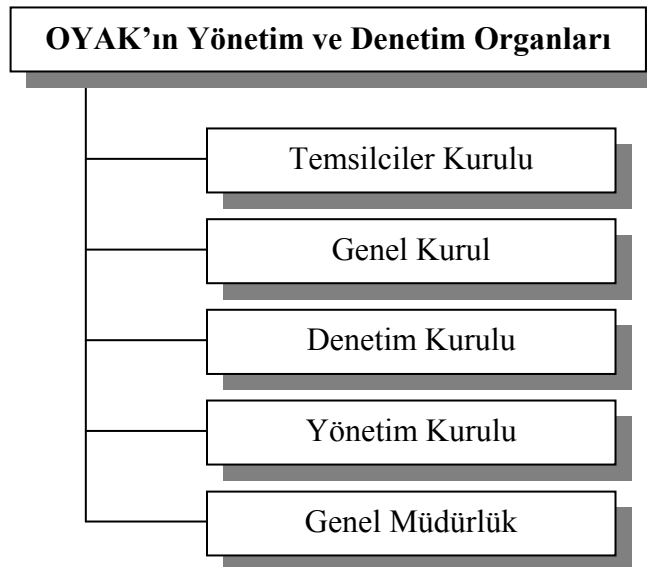
⁷⁷ OYAK 45. Yıl, 2006 Faaliyet Raporu, s.3

aksine muvazzaf askerî personelin bu iştiraklerde görev alması pek rastlanan bir durum değildir. Bu yönüyle OYAK, gelişmekte olan ülkelerdeki benzer kuruluşlardan farklılık göstermektedir.

Bununla birlikte; OYAK'ın Pakistan ve ABD örnekleri başta olmak üzere diğer ülkelerdeki uygulamalara benzerlik arz eden yönü, görevdeki ve emekli askerlerin hem söz konusu şirketlere iştirak kararının verildiği hem de bir bütün olarak OYAK'ın gelirlerinin değerlendirilmesindeki önemli kararların alındığı yönetim ve denetim kurullarında yer alıyor olmasıdır.

3.1.5. OYAK'ın Yönetimi

OYAK'ın bütün faaliyetleri hakkında kararların alındığı, bu kararların ve uygulamaların denetlendiği, bir başka ifade ile OYAK'ın yönetildiği çeşitli organlar, OYAK Kanunu ile belirlenmiştir. (Şekil 3.2)⁷⁸ Tıpkı diğer ülke örneklerinde gördüğümüz gibi, OYAK'ın yönetim ve denetiminden sorumlu kurullarda da gerek muvazzaf gerekse emekli askerî personel yer almaktadır. OYAK'ın askerî personelin tasarruflarının değerlendirildiği bir kurum olması nedeniyle kaçınılmaz olan bu durum, OYAK'ı bir askerî iş uygulaması kapsamında incelememizin de en önemli sebebidir.

Şekil 3.2: OYAK'ın Yönetim ve Denetim Organları

⁷⁸ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.2, 1 Mart 1961

OYAK'ın yönetiminde askerî personelin ne derece etkili olduğunu anlayabilmek için, söz konusu kurulların yapılarını ve yetkilerini incelemek gereklidir.

3.1.5.1. Temsilciler Kurulu

Temsilciler Kurulu, TSK birlik ve kurumlarında görevli OYAK üyeleri arasından birlik komutanları veya kurum amirlerince seçilen temsilcilerden oluşur. Temsilciler Kurulunun üye sayısı en az 50 en çok 100'dür. Bu sayı, TSK birlik ve kurumlarında görevli OYAK daimi üye adedi dikkate alınarak, Millî Savunma Bakanlığı'nca belirlenir.⁷⁹

Üç senede bir Millî Savunma Bakanı ya da bulunmadığı dönemde Genelkurmay Başkanı başkanlığında toplanan Kurulun, 205 sayılı OYAK Kanununda sayılan şu önemli görevleri vardır:

- “a) Üç adi Genel Kurul toplantı devresi için vazife görmek üzere kendi üyeleri arasından, gizli reyle Temsilciler Kurulundaki temsil nispetine göre (20) asil ve (10) yedek Genel Kurul üyesini seçmek;
- b) Her üç senede bir, Kurumun bilanço ve kâr ve zarar hesapları ve Yönetim Kurulu tarafından hazırlanarak yapılan işler raporlarıyla Genel Kurul kararları ve Denetçilerin raporları üzerindeki görüş ve mütalaalarını belirtmek ve Kurumun müstakbel çalışmaları hakkında temennide bulunmak;
- c) Millî Savunma Bakanlığı, Genel Kurul veya Yönetim Kurulu tarafından tetkiki istenilen hususlar hakkında mütalaasını bildirmek;
- d) Kurul üyelerinin tespitine ait Talimatnamede yapılacak değişiklikler hakkında karar almak;
- e) Kurumun çalışmaları hakkında, üyeler tarafından yapılacak dilekler üzerinde görüşlerini belirtmek ve bu hususta Genel Kurul üyelerine gereken direktifleri vermek.”⁸⁰

TSK'de görevli subay, astsubay, sivil memur ve uzman erbaşlar⁸¹ arasından birlik komutanlarınca seçilen bu temsilciler, kendilerine kanunla verilen görevleri yürütürken Yönetim Kurulu ve Genel Kurul ile üyeler arasında bir köprü vazifesi görür ve bu sayede üyeler, üst yönetim kararlarına dolaylı olarak katılmış olurlar.

⁷⁹ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.3, 1 Mart 1961

⁸⁰ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.3, 1 Mart 1961

⁸¹ Sivil memur ve uzman erbaşların OYAK üyeliği, subay ve astsubaylardaki gibi zorunlu değil, isteğe bağlıdır.

3.1.5.2. Genel Kurul

Genel Kurul; Millî Savunma Bakanı, Maliye Bakanı, Genelkurmay Başkanı, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları, Jandarma Genel Komutanı, Sayıştay Başkanı, Yüksek Denetleme Kurulu Başkanı, Türkiye Bankalar Birliği İdare Heyeti Başkanı, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Başkanı, Millî Savunma Bakanlığı veya Genelkurmay Başkanlığı teşkilatında görevli bazı üst düzey askerî personel, Temsilciler Kurulu tarafından seçilecek 20 üye ile Özel sektörde, mali ve iktisadi alanda tecrübeli şahıslardan Millî Savunma Bakanı tarafından seçilen üç kişiden oluşur.⁸²

Millî Savunma Bakanı ya da bulunmadığı dönemde Maliye Bakanı'nın başkanlık ettiği Kurulun görevleri şunlardır:

“a) Kurumun senelik bilanço ve kar ve zarar hesapları ve yapılan işler raporu ile Denetleme Kurulu tarafından işlemlerin ve hesapların denetlenmesi neticelerini ve bunların tetkik ve tahlillerini belirten raporlar üzerinden karar vermek; (Bilançonun ve yapılan işler raporunun Genel Kurulca onanması ile ilgililer ibra edilmiş olur.)

b) Yönetim Kurulu üyelerinden seçimi Genel Kurula ait olanları (8) inci madde hükmü dairesinde gösterilecek adaylar arasından seçmek ve Yönetim Kurulu Başkan ve üyelerinin iştirak edecekleri toplantılar için alacakları huzur haklarını tespit etmek;

c) Yönetim Kurulunca Genel Kurula arz edilecek Kurumun mevcutlarının işletilmesi ile veya sair hususlarla ilgili mevzularda karar vermek, mütalaa ve tekliflerde bulunmak;

d) (6) ncı madde hükmü dairesinde denetçiyi ve yedeklerini seçmek ve denetçilere verilecek ücretleri tespit etmek;

e) Temsilciler Kurulu tarafından kendisine havale edilecek konular hakkında karar almak.”⁸³

Görüldüğü üzere, OYAK Genel Kurulunun büyük çoğunluğu TSK’de ya da kamunun diğer kesimlerinde görevli üst düzey yöneticilerden oluşmakta ve OYAK’a ait varlıkların yönetilmesinde önemli görevler üstlenmektedir. Genel Kurulun görevleri arasında Yönetim Kurulunu seçmek ve gerek duyulduğunda görevlerine son vermek gibi çok önemli bir görev de vardır.⁸⁴

⁸² 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.4, 1 Mart 1961

⁸³ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.5, 1 Mart 1961

⁸⁴ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.8, 1 Mart 1961

3.1.5.3. Denetleme Kurulu

Hizmet, yardım ve faaliyetlerin kararlara ve mevzuata uygun olup olmadığını, OYAK'ın verimlilik, tasarruf ve bireysel eşitlik ilkelerine göre çalışıp çalışmadığını denetleme görevini Denetleme Kurulu yerine getirir. Bu kurul, biri Millî Savunma Bakanı tarafından gösterilecek beş aday arasından Genel Kurulca, biri Yüksek Denetleme Kurulu Başkanı, biri de Türkiye Bankalar Birliği İdare Heyeti Başkanı tarafından seçilecek üç kişiden oluşur.⁸⁵

Halen görev başındaki üç kişilik kurulun bir yesi Tümgeneral rütbesinde muvazzaf bir subaydır.⁸⁶

3.1.5.4. Yönetim Kurulu

OYAK Yönetim Kurulu, tabii ye olan Genel Müdürün de katılımıyla sekiz kişiden oluşur. Bunların üç tanesi TSK mensubudur. TSK'de görevli  üyeden ikisi Millî Savunma Bakanı tarafından aday gösterilecek dört kişi arasından biri de Genelkurmay Başkanı tarafından aday gösterilecek iki kişi arasından Genel Kurulca seçilir.

Diğer 4 ye; maliye, hukuk, bankacılık ve sigorta sahalarında ihtisas ve tecrübe sahibi olmak şartıyla, Millî Savunma Bakanı, Maliye Bakanı, Sayıştay, Yüksek Denetleme Kurulu, Ticaret Odaları Ticaret Borsaları Birliği ve Türk Bankalar Birliği İdare Heyetleri Başkanlarından oluşan bir seçim komitesi tarafından seçilir. Yönetim Kurulu Başkanını da aynı Komite tespit eder.⁸⁷

Yönetim Kurulu, OYAK'ın idaresinden sorumludur ve bu maksatla icap eden her türlü hukuki işlemi yapar, yıllık bilanço, kar ve zarar hesaplarını inceleyip Genel Kurula sunar. Ayrıca, OYAK'ın iştirak edeceği ticari faaliyetler konusunda kararlar alır, bu kapsamda her türlü ortaklık veya şirket kurma işlemleri için Genel Mdrlge yetki verebilir.

⁸⁵ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.6, 1 Mart 1961

⁸⁶ OYAK 45. Yıl, 2006 Faaliyet Raporu, s.9

⁸⁷ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.8, 1 Mart 1961

Yönetim kurulu başkanlığını halen bir emekli korgeneral yürütürken, TSK mensubu olan üç üye ise tümgeneral rütbesinde muvazzaf subaylardır.⁸⁸

3.1.5.5. Genel Müdürlük

Genel Müdürlük, bir Genel Müdür ve ihtiyaca göre değişen sayıda Genel Müdür Yardımcılarından oluşur. Genel Müdür ve yardımcılarını Yönetim Kurulu atar.

Genel Müdür, OYAK'ın faaliyetlerini bu 205 sayılı OYAK Kanunu ile diğer mevzuat hükümlerine ve Yönetim Kurulu kararlarına göre yürütür ve OYAK'ı temsil eder.

3.1.6. OYAK'ın Muafiyetleri

OYAK, kanunla kendisine tanınan bazı vergi avantajlarından yararlanır. OYAK'ın sahip olduğu vergi avantajları şunlardır:

- Kurumlar vergisine tabi değildir,
- Kuruma yapılacak bağışlar, Kurumun ne nam altında olursa olsun, üyelerine veya kanuni mirasçılara yapacağı yardımlar Veraset ve İntikal Vergisiyle Gelir Vergisinden,
- Kurum, yapacağı her türlü muameleler dolayısıyla Damga Resminden,
- Daimi ve geçici üyelerden yapılacak aidat tevkifatı Gelir Vergisinden,
- Kurumun her türlü gelirleri Gider Vergisinden, muaftır.⁸⁹

Bununla birlikte, burada karıştırılmaması gereken konu, söz konusu vergi muafiyetlerinin yalnızca OYAK'ın faaliyetleri ile ilgili olduğu, OYAK iştiraki olan ticari kuruluşlara vergi açısından piyasadaki rakipleri ile aynı mevzuatın uygulandığıdır.

3.1.7. OYAK'ın Askerî İş Kapsamında Değerlendirilmesi

Her ne kadar Türkiye'de askerinin ekonomik faaliyetlerde bulunması konusu çok fazla tartışılmamış olsa da OYAK denince akla doğal olarak TSK gelmekte ve bu kurumun faaliyetleri doğrudan TSK ile ilişkilendirilebilmektedir. Bu ilişki, OYAK'ın son yıllardaki önemli iştiraklerinden OYAKBANK'ın Hollandalı bir gruba satış

⁸⁸ OYAK 45. Yıl, 2006 Faaliyet Raporu, s.9

⁸⁹ 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, Md.35, 1 Mart 1961

kararının açıklandığı basın toplantısında gazeteciler tarafından gündeme taşınmış ve OYAK Genel Müdürü Dr. Ş.Coşkun Ulusoy'a bu yönde sorular yöneltilmiştir. Gazetecilerin, bu satışa TSK'nin nasıl baktığı yönündeki sorularına karşılık Ulusoy, 2001 yılında bir başka toplantıda yaptığı konuşmayı aynen aktararak şu cevabı vermiştir:

“OYAK orduya ait değil, orduda çalışanların kurduğu bir Sosyal Yardımlaşma Kurumu. Ordunun parçası değil. Ordunun organizasyonunda OYAK'ın yeri yok. Ordu iktisadi bir şey yapmıyor. Ordu sınırları bekliyor. Biz ordu mensuplarının gelirlerini değerlendiriyoruz.”⁹⁰

Gazetecilerin ısrarcı olmaları karşısında OYAKBANK'ın statüsünü daha fazla açmak isteyen Ulusoy, şu açıklamalarla kamuoyunu bilgilendirmeye çalışmıştır:

“Banka ordunun bankası değil. Banka, Türkiye’de kanunlara göre kurulmuş bir banka, bir yatırım unsuru olarak OYAK Kurumu tarafından değerlendirilmiş bir kuruluş. Ordunun bankası olmaz. Ordu ticaret yapmaz, yapmamalıdır. Ordu, bütün hepimizin ortak göz bebeği olarak kanunda belirlenen görevlerini yapar. Ticaret ordunun işi değildir. Ama bu insanlar maaşlarını kazandıktan sonra kanunda kanunlar çerçevesinde onu bir yerlere koyup, biz emekli olduğumuz zaman bize emekli ikramiyesi, maaşı veriyorlarsa bunu yapıyor olmamızın biz yanlış olduğumu düşünmüyoruz. Aynı şeyi Emekli Sandığı da yapıyor. Bütün devlette çalışanlar oraya paralarını koyuyorlar, emekli olurken alıyorlar. Biz de ilave, ikincil bir çalışma olarak bunu kanunlar çerçevesinde yapıyoruz. Orduyla bizim bir alakamız yok, askerın bankası demenin doğru olmadığını düşünüyorum.”⁹¹

Görüldüğü gibi OYAKBANK'ın satışı, Türkiye’de askerî iş faaliyetlerinin belki de ilk kez bu kadar açık ve net tartışıldığı bir ortam yaratmış, Genel Müdür Ulusoy da bu konuda kendi düşüncelerini açıklayarak tartışmaya katkıda bulunmuştur. Bu açıklamalar, araştırmacıların askerî iş faaliyetleri konusundaki genel kanısını destekler niteliktedir. Gerçekten de askerın ticaret yapmaması, silahlı kuvvetlerin asli görevleri ve diğer görevleri ile meşgul olması gerektiği konusu, gerekçeleri birbirinden farklı da olsa, askerî iş konusunda araştırma yapan akademisyenlerin büyük çoğunluğu tarafından dile getirilmektedir.

Her ne kadar ordunun organizasyonunda OYAK'ın yerinin olmadığı doğru olsa da dikkat edilmesi gereken nokta, OYAK'ın organizasyonunda ordunun bulunduğu. Temsilciler Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Kurul ve Denetim Kurulu, büyük ölçüde

⁹⁰ OYAK Basın Duyurusu, http://www.oyak.com.tr/25_Haziran_Duyuru_1.html (15 Temmuz 2007)

⁹¹ OYAK Basın Duyurusu, http://www.oyak.com.tr/25_Haziran_Duyuru_1.html (15 Temmuz 2007)

askerî personelden oluşmakta ve bu nedenle de OYAK'ın iştirakleri ile ilgili kararların alınmasında askerlerin büyük etkisi bulunmaktadır.

Dolayısıyla OYAK, söz konusu kurulları ile askerler tarafından yönetilmekte olan, yaptığı iştirakler ile bir yardımlaşma kurumu kimliğinin ötesinde büyük ve etkili bir girişimci ve birinci bölümde yaptığımız tanıma uygun bir askerî iş faaliyetidir.

Bununla birlikte; askerî iş faaliyetlerini, savunma bütçesinde yaşanan sıkıntıyı ortadan kaldırmak maksadıyla kurulan ve faaliyetleri sonucunda silahlı kuvvetlere ihtiyaçlarını karşılayabilmek için bütçe dışı kaynak sağlayan kuruluşlar olarak değerlendirdiğimizde, OYAK'ı bu sınıflandırmanın dışında tutmamız gerekir. Çünkü OYAK'ın gelirlerinden TSK'ye aktarılan bir kaynak yoktur ve OYAK'ın faaliyetlerine yasal dayanak sağlayan hukuki düzenlemelerde OYAK'a böyle bir görev yüklenmemiştir.

3.2. ASKERÎ KANTİNLER

Türkiye'de askerlik zorunlu bir hizmettir. Bu bağlamda, Türk vatandaşı olan her erkek, 1111 sayılı Askerlik Kanunu gereğince askerlik yapmaya mecburdur.⁹² Askerlik hizmetini yapmak üzere TSK emrine alınan gençler, ülkenin her bölgesinden ve çeşitli ekonomik gelir seviyesindeki ailelerden gelmektedir. Türkiye'deki genel gelir dağılımı düşünüldüğünde, askere alınan bu gençlerin büyük çoğunluğunun düşük gelir seviyesinde ailelere mensup olduğunu da söylemek mümkündür.

Ayrıca, 1 yılı aşkın bir süre için askerlik hizmetini yapmak üzere görevlendirilen bu gençler, herhangi bir şekilde bir işte çalışma ve gelir elde etme imkânına da sahip değildirler. Her ne kadar askerin yeme, içme, barınma, giyinme ve temizlik gibi bütün temel ihtiyaçları devlet tarafından karşılanıyor olsa da dinlenmek, eğlenmek, sevdikleri ile haberleşmek gibi çeşitli ihtiyaçlarını gidermek için pek çok askerin maddi imkânı kısıtlıdır. İşte bu sosyal gerçekten yola çıkılarak, uzunca bir süre zorunlu olarak ailelerinden ve maddi kazanç sağlayabilecek her türlü imkândan alıkoyulan bu gençler için, söz konusu ihtiyaçlarını piyasa rayiçlerine göre daha uygun fiyatlarda ve daha

⁹² 1111 sayılı Askerlik Kanunu, Md.1, 12 Temmuz 1927

kolay bir şekilde elde etmelerini sağlamak maksadıyla Askerî Kantinlerin kuruluşu sağlanmıştır.⁹³

“Askerî Kantin Yönetmeliği” hükümleri gereğince kurulan Askerî Kantinler, genellikle gıda, temizlik madde ve malzemeleri, giyim, iç giyim, tütün mamulleri ve haberleşme hizmetleri gibi mal ve hizmetlerin, erbaş ve erler başta olmak üzere askerî personele ucuz fiyatla sunulması maksadıyla faaliyet gösteren işletmelerdir.

Askerî Kantinlerin kuruluş gayesi yalnızca askere ucuz ürün sunmak da değildir. Erbaş ve erlerin kışla dışı ilişkilerini azaltarak, toplu yaşanan kışlalardaki sağlık ve disiplinin korunması konusu da Askerî Kantinlerin kuruluş amaçları arasında yer alır.⁹⁴

Askerî Kantinler, basit ticari işletmelerdir. Bu nedenle de cüzi bir miktar da olsa kâr elde ederler. Ancak kantinlerin aylık ortalama kâr oranı %10’u aşamaz.⁹⁵ Bu şekilde elde edilen kârlar, mal alınan firmalardan alınan promosyon gelirleri ve kışla içinde işletilen çay ocağı, tost ocağı vb. işletmelerden elde edilen gelirler, Askerî Kantinlerin gelirini oluşturur.

Kurumlar Vergisi⁹⁶, Gelir Vergisi⁹⁷ ve Sayıştay Denetiminden⁹⁸ muaf olan Askerî kantinlerin bu gelirleri, hizmet verdiği birliğin personeli ile kışla ihtiyaçları için kullanılır, bunlardan erbaş ve er eğitimi ile ilgili olanlara öncelik verilir.⁹⁹ Bir başka deyişle bu gelirler, eğitim başta olmak üzere TSK’nin hizmet ve faaliyetlerinde bütçe kaynakları ile birlikte kullanılır. Bu kapsamda, Askerî Kantinlerin savunma harcamalarının finansmanına katkısından bahsetmek mümkün gibi görünse de bu katkının çok cüzi olduğunu belirtmek gerekir.¹⁰⁰

⁹³ 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, Md.106, 10 Ocak 1961

⁹⁴ Askerî Kantin Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 24703, Md.5, 22 Mart 2002

⁹⁵ Askerî Kantin Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 24703, Md.29, 22 Mart 2002

⁹⁶ 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, Md.4, 21 Haziran 2006

⁹⁷ 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, Md.103/106, 10 Ocak 1961

⁹⁸ 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, Md.104/106, 10 Ocak 1961

⁹⁹ Askerî Kantin Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 24703, Md.37, 22 Mart 2002

¹⁰⁰ Askerî Kantinlerden elde edilen gelirlerin sayısal değerleri açık kaynaklarda bulunmamaktadır.

Bununla beraber, tarafımızca tahmine dayalı bir çalışma yapılmıştır. Yaklaşık 100 bin rütbeli personelin kantinlerde ayda 200 YTL harcayacağı, yaklaşık 600 bin erbaş ve erin de ayda ortalama 30 YTL harcama yapacağı farz ve kabul edildiğinde, satışlardan ortalama %10 kâr elde edildiği düşünülürse, Askerî Kantinlerin yıllık getirisinin ((100.000 x 200 + 600.000 x 30) x 12 x %10) yaklaşık 45,6 Milyon YTL olacağı hesaplanır. Bunun yaklaşık 13,5 Milyar YTL’lik Millî Savunma Bakanlığı Bütçesine oranı ise binde 3,3’tür.

Askerî Kantinler, kışla komutanının belirlediği adaylar arasından, o kışlada görevli askerî personel (erbaş ve erler hariç) tarafından gizli oyla seçilen bir heyet tarafından işletilir.¹⁰¹ Kışla komutanı; askeri kantini kurmak, kantin heyetinin seçimini sağlamak, kantin faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesini gözetmek ve kantin gelirlerinin sarf yerlerini tespit etmekle görevli ve sorumludur. Kantin heyeti ise, kantin hizmeti ile ilgili faaliyetlerin yürütülmesi ve kantin hesaplarının tutulmasını sağlamakla görevli ve sorumludur.¹⁰²

Askerî Kantinlerin, kuruluş amacının TSK'ye bütçe dışı kaynak sağlamak olmaması ve sosyal, sağlık, güvenlik ve disiplin konuları açısından tamamen gerekli ve vazgeçilmez bir organizasyon olması nedenleriyle askerî iş uygulamalarından ayrı gibi gözükse de kuruluşu ve işletilmesi bakımından tamamen silahlı kuvvetler sahipliğinde ve yönetiminde bir organizasyon olarak askerî iş tanımına uyduğu görülmektedir.

3.3. DÖNER SERMAYELER

Genel ve katma bütçeli idarelerin yükledikleri kamu hizmetlerini yerine getirmeleri sırasında ortaya çıkan ticari, sınai, tarımsal, kültürel ve mesleki nitelikteki faaliyetlerinin yürütülmesi için tahsis edilen sermayelere “Döner Sermaye” bu şekilde kurulan işletmelere “Döner Sermayeli İşletme” denilmektedir.¹⁰³ Devletin ticari ve sınai nitelikteki iktisadi işletmeleri genellikle özerk bütçeli olarak yönetilmekteyse de belirli bir kısmı da genel bütçe içinde yer almaktadır. Piyasa malı özelliğinde üretimde de bulunan söz konusu kamu kuruluşlarına, işçi ve uzman çalıştırmak, malzeme satın almak gibi ihtiyaçlarını karşılamaları amacıyla döner sermaye tahsis edilmektedir.

Söz konusu kuruluşlara, genel bütçeden bir defa için döner sermaye verilmekte, başlangıçta tahsis olunan bu ödenek, diğer ödeneklerde olduğu gibi yok olmamakta, gelir-gider akımı içinde devamlı olarak kullanılabilir. Faaliyetleri sonucunda elde ettikleri gelirleri de genel bütçeye değil döner sermayeye gelir kaydedilmekte, böylece ilgili kamu kurumunca sermayenin tekrar tekrar kullanılması imkânı doğmaktadır.

¹⁰¹ Askerî Kantin Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 24703, Md.6,7 ve 8, 22 Mart 2002

¹⁰² Askerî Kantin Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 24703, Md.11, 22 Mart 2002

¹⁰³ Çetinkaya, Ö., (2001). Kamu Maliyesinde Kamu İşletmeciliğinin Yeri ve Analizi (Döner Sermayeli İşletme Uygulamasının Analizi), Türkiye 16. Maliye Sempozyumu, 28-31 Mayıs 2001, Antalya, s.6

Türkiye’de çok çeşitli alanlarda döner sermaye işletmeleri kurulmuştur. İmalat sanayisi ve eğitim sektöründe çokça rastlanan döner sermaye işletmelerinden en büyükleri sağlık sektöründe görülmektedir. Sağlık sektöründe faaliyet gösteren döner sermayeler, sağlık hizmeti finansmanında parasal kaynakların akışında kullanılan kurumsal düzenlemelerden birisidir. Sağlık kurumları bu düzenleme ile kendi dışlarındaki kamu ya da özel nitelikli finansör kurumlarla (SSK, özel sigorta şirketleri gibi) ve sağlık hizmeti kullanan hastalarla mali ilişki içine girerler ve sundukları hizmetin karşılığını, kendilerine bağlı bireyler adına hizmet satın alan kurumlardan ya da sosyal güvencesi olmayan bireylerden doğrudan alırlar.¹⁰⁴

Döner sermaye işletmeleri ilk kurulduğu 1925¹⁰⁵ yılından bu yana bütçe dışı gelir kaynağı olarak kamu kurumlarına fayda sağlamıştır. Bununla birlikte; kamu mali yönetiminin yeniden yapılandırılması çalışmaları kapsamında devletin gelir ve giderlerinin tamamının bütçe içinde yer alması gerektiği düşüncesiyle kapatılmaları gündeme gelmiştir. Ancak, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanununda yapılan son değişiklikler ile döner sermayelerin kapatılmasından vazgeçilmiş, bunların ilgili idarelerin bütçeleri içinde yer alarak 31 Aralık 2007 tarihine kadar yeniden yapılandırılması esası getirilmiştir.¹⁰⁶

3.3.1. Millî Savunma Bakanlığı ve TSK Bünyesindeki Döner Sermayeler

2006 yılı itibarıyla Türkiye’de toplam 1421 adet döner sermaye işletmesi kayıtlıdır. (Tablo 3.2 ve Tablo 3.3)¹⁰⁷ Bunlardan 59 adedi Millî Savunma Bakanlığı bünyesindeki döner sermaye işletmelerinin büyük çoğunluğunu, TSK asker hastaneleri oluşturmaktadır. Bunun dışında; fabrika, tersane, atölye, dikimevi, ikmal ve bakım merkezi, matbaa, laboratuvar ve okul gibi askerî kuruluşlarda da döner sermaye işletmeleri oluşturulmuştur.

Millî Savunma Bakanlığı’na bağlı döner sermayelerin kuruluş amacı, özel kanununda da belirtildiği şekliyle; Millî Savunma Bakanlığı ile Kuvvet Komutanlıkları bünyesindeki kurumların atıl kapasitelerinin ülke ekonomisi yararına

¹⁰⁴ Türk Tabipler Birliği, <http://www.ttb.org.tr/TD/TD76/3.html> (21 Temmuz 2007)

¹⁰⁵ 23 Şubat 1925 tarihli ve 549 sayılı Ziraat Müesseselerine Sabit Sermaye Vaz’ına Dair Kanun, tesis edilen ilk döner sermayenin yasal dayanağıdır.

¹⁰⁶ 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, Md.11, 24 Aralık 2003

¹⁰⁷ T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, <http://www.muhasabat.gov.tr> (21 Temmuz 2007)

değerlendirilmesidir.¹⁰⁸ Bu işletmeler, Millî Savunma, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı hizmetlerine öncelik vermek ve aksatmamak şartıyla işletmelerin imkân, kabiliyet ve ihtisası dâhilinde imal, yenileştirme, onarım, kurtarma eğitim ve benzeri konularda faaliyette bulunurlar.¹⁰⁹

Tablo 3.2: Genel Bütçeli İdarelere Bağlı Döner Sermaye İşletmeleri (2006)

Bağlı Olduğu Genel Bütçeli İdare	Adedi
1- Başbakanlık	42
2- Maliye Bakanlığı	1
3- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı	196
4- Millî Savunma Bakanlığı	59
5- Sağlık Bakanlığı	215
6- Adalet Bakanlığı	2
7- Dışişleri Bakanlığı	1
8- İçişleri Bakanlığı	1
9- Millî Eğitim Bakanlığı	483
10-Kültür ve Turizm Bakanlığı	4
11-Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	2
12-Bayındırlık ve İskan Bakanlığı	27
13-Çevre ve Orman Bakanlığı	331
14-Ulaştırma Bakanlığı	1
T O P L A M	1.365

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (<http://www.muhasibat.gov.tr>)

Tablo 3.3: Özel Bütçeli İdarelere Bağlı Döner Sermaye İşletmeleri (2006)

Bağlı Olduğu Özel Bütçeli İdare	Adedi
1- Başbakanlık (Vakıflar Genel Müdürlüğü)	3
2- Üniversiteler	53
T O P L A M	56

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü (<http://www.muhasibat.gov.tr>)

¹⁰⁸ 3225 sayılı Millî Savunma Bakanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına Bağlı Kurumlarda Döner Sermaye Teşkili ve İşletilmesine İlişkin Kanun, Md.1, 25 Haziran 1985

¹⁰⁹ Millî Savunma Bakanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına Bağlı Kurumlardaki Döner Sermayenin İşletilmesine İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete No: 19262, Md.4, 29 Ekim 1986

Döner sermaye verilen kurumların müdürlük veya komutanlıkları, kamu yararının gerektirdiği veya teknik olarak bu kurumlarda yapılması zorunlu bulunan hallerde; Genel Bütçeye dâhil dairelerle katma bütçeli idarelerden, özel idare ve belediyelerden, kamu kuruluşlarından ve sermayesinin yarısından çoğuna devletin katıldığı kuruluşlardan sipariş almaya, bu siparişler sebebiyle her türlü ticari işlemlere girişmeye yetkilidir.

Döner sermaye kuruluşlarının yerli gerçek ve tüzel kişilerle olan ticari ilişkilerine; ilgili yönetmelikte belirlenen mali sınırlar içerisinde, kurumun müdürü, komutanı, bağlı bulunduğu Kuvvet Komutanlığı veya Milli Savunma Bakanlığınca izin verilir. Yabancı gerçek ve tüzel kişilerden sipariş alınması, siparişler sebebiyle bunlarla işbirliği yapılması ve her türlü ticari işlemlere girilmesi ise, Millî Savunma Bakanlığı'nın iznine bağlıdır.¹¹⁰

Döner sermaye işletmesinin organları; Döner Sermaye Yönetim Kurulu, Döner Sermaye Genel Sekreterliği, Kurumların bağlı buldukları ilgili Daire Başkanlıkları ve İşletme Yönetim Kuruludur.

Döner Sermaye Yönetim Kurulu, Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarı Başkanlığında, Genelkurmay Lojistik Daire Başkanı, Kara ve Deniz Kuvvetleri Komutanlıklarına bağlı Daire Başkanları, Hava Kuvvetleri Komutanlığına bağlı Hava Lojistik Komutanı ile Millî Savunma Bakanlığında, Harita Genel Komutanı, Maliye Daire Başkanı, Kanunlar ve Kararlar Daire Başkanı ve Personel Daire Başkanından oluşur.¹¹¹ Bu kurul, Millî Savunma Bakanlığı ve TSK bünyesindeki döner sermaye işletmeleri ile ilgili, bütün işletmeleri ilgilendiren genel kararları alır.

İşletme Yönetim Kurulu ise, işletmenin esas kadrolarındaki komutan veya müdür başkanlığında, teknik müdür ve döner sermaye kadrolarındaki mali işlerle ilgili şube müdürü veya şeflerden oluşur ve sermaye değişiklik teklifi yapmak, asli ve ek

¹¹⁰ 3225 sayılı Millî Savunma Bakanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına Bağlı Kurumlarda Döner Sermaye Teşkili ve İşletilmesine İlişkin Kanun, Md.4, 25 Haziran 1985

¹¹¹ Millî Savunma Bakanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına Bağlı Kurumlardaki Döner Sermayenin İşletilmesine İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete No: 19262, Md.11, 29 Ekim 1986

görev kadrolarının düzenlenmesi, değişikliği ile atama tekliflerini yapmak, siparişler için gerektiğinde maliyet kriterlerini saptamak gibi görevleri vardır.¹¹²

Döner sermayelerin gelirlerinin harcanmasında, ilgili yönetmelik gereğince şu esaslara göre hareket edilir:

“Kurumların döner sermaye işleri haricinde kalan ihtiyaçlarının bir kısmı için yapılacak giderler (araç, gereç, araştırma ve diğer her türlü ihtiyaçları) kurumların döner sermaye işlerinden elde ettikleri gelirden karşılanır.

Bu maksatla kurumların döner sermaye gelirinden karşılanacak ihtiyaçlarına ilişkin Kuvvet Komutanlıkları tarafından yapılacak teklifler, Genelkurmay Başkanlığının; Millî Savunma Bakanlığına bağlı döner sermaye kuruluşlarının teklifleri ise, Millî Savunma Bakanlığı Müsteşarının teklifi üzerine Millî Savunma Bakanının onayını gerektirir. Onayı müteakip yapılacak harcama, kurumların kendi döner sermayelerinden elde ettikleri bir önceki yılın safi gelirinin %80’ini geçemez. Yıl içinde sarf edilmeyen %80 tutarı, gelecek yıllarda sarf edilmek üzere o yıl sonu bilançolarının emanet hesabına kayıt edilir.”¹¹³

3.3.2. Gülhane Askerî Tıp Akademisi (GATA) Döner Sermaye İşletmeleri

TSK’nin sağlık bilimleri alanında en yüksek danışma organı olan GATA, bilimsel özerkliğe sahip, ön lisans, lisans, lisans üstü düzeyde eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve yayım yapan, TSK’ye tabip ve gerektiğinde diğer sağlık bilimleri alanında askerî personel yetiştiren bir komutanlıktır.¹¹⁴

GATA Komutanlığı ve bağlı birimleri; Ankara, İstanbul ve Eskişehir’de bulunmaktadır. Ankara’da GATA Kışlası içerisinde; GATA Komutanlığı Karargâhı, Gülhane Askerî Tıp Fakültesi ve Eğitim Hastanesi, Hemşirelik ve Sağlık Meslek Yüksek Okulu Müdürlüğü, Sağlık Astsubay Hazırlama ve Sınıf Okulu Komutanlığı, TSK Rehabilitasyon ve Bakım Merkezi Başkanlığı bulunmaktadır. İstanbul’da; Haydarpaşa Eğitim Hastanesi ile bu hastaneye bağlı olarak hizmet veren Çamlıca Göğüs Hastalıkları Hastanesi, Eskişehir’de ise; Hava Hastanesi içerisinde hizmet veren Hava ve Uzay Hekimliği Merkez Başkanlığı yer almaktadır.¹¹⁵

¹¹² Millî Savunma Bakanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına Bağlı Kurumlardaki Döner Sermayenin İşletilmesine İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete No: 19262, Md. 20,21, 29 Ekim 1986

¹¹³ Millî Savunma Bakanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına Bağlı Kurumlardaki Döner Sermayenin İşletilmesine İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete No: 19262, Md.8, 29 Ekim 1986

¹¹⁴ GATA Komutanlığı, <http://www.gata.edu.tr/genel/genel.html> (21 Temmuz 2007)

¹¹⁵ GATA Komutanlığı, <http://www.gata.edu.tr/genel/vazife.html> (21 Temmuz 2007)

GATA Komutanlığının görevleri; Silahlı Kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu askerî tabip, yüksek hemşire ve sağlık astsubayı yetiştirmek, tabip, diş tabibi, eczacı, veteriner hekim ve sağlık sınıfı diğer personelin uzmanlık, lisans üstü ve doktora eğitim ve öğretimini yapmak, askerî ve genel tababet alanlarında bilimsel araştırmalar yapmak ve sağlığı ilgilendiren her türlü konuda danışmanlık ve hakem vazifelerini görmek olarak özetlenebilir.¹¹⁶

GATA, yukarıda sayılan özellikleri ile Türkiye'nin en büyük ve en önemli hastanelerinden biridir. Diğer asker hastanelerinden özellikle görevleri bakımından farklılık gösterdiğinden, GATA döner sermaye işletmeleri de mevzuat açısından bu hastanelerden ayrılmıştır.¹¹⁷

GATA'da toplam yatak kapasitesinin %5'ine kadar sayıda sivil hasta ayakta ya da yatarak tedavi edilebilir. GATA döner sermaye işletmelerinin gelirlerinin önemli bir bölümü GATA'da muayene ve tedavi olan bu sivil hastalardan alınan ücretlerdir.¹¹⁸ Sistem aynen sivil hastanelerdekine benzer şekilde kurulmuştur. Hastanede tedavi gören hastaların muayene ve tedavi ücretleri, ilgili sosyal güvenlik kurumu ya da sivil hastanın bağlı olduğu kurum tarafından GATA döner sermayesine ödenir.

GATA ve diğer asker hastaneleri döner sermayeleri ile sivil hastanelerin döner sermayeleri arasında uygulamada önemli bir fark bulunmaktadır. Bu fark; döner sermaye gelirlerinden önemli bir bölümü ile sivil hastanelerde görevli sağlık personeline maaşlarına ilave olarak ödemeler yapılmakta iken¹¹⁹ GATA'da ve diğer asker hastanelerinde görevli sağlık personeline böyle bir ödeme yapılmamasıdır.

GATA döner sermayesinin gelir elde etmesi, bu gelirlerin harcanması, döner sermayenin yönetimi gibi konular, diğer Millî Savunma Bakanlığı ve TSK bağlı döner sermayelerdekine benzer şekilde uygulanmaktadır.

¹¹⁶ GATA Komutanlığı, <http://www.gata.edu.tr/genel/vazife.html> (21 Temmuz 2007)

¹¹⁷ Asker Hastanelerinin döner sermayeleri 2957 sayılı "Bazı Askerî Hastanelere Döner Sermaye Tahsisine Dair Kanun" uyarınca kurulmuştur. GATA döner sermayesi ise 2955 sayılı "Gülhane Askerî Tıp Akademisi Kanunu" ve "Gülhane Askerî Tıp Akademisi ve Bağlı Eğitim Hastaneleri Döner Sermaye İşletmeleri Yönetmeliği" gereğince faaliyet göstermektedir.

¹¹⁸ Gülhane Askerî Tıp Akademisi ve Bağlı Eğitim Hastaneleri Döner Sermaye İşletmeleri Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 18456, Md.3 ve 30, 12 Temmuz 1984

¹¹⁹ 209 sayılı Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurumları ile Esenlendirme (Rehabilitasyon) Tesislerine Verilecek Döner Sermaye Hakkında Kanun, Md.5, 9 Ocak 1961

3.3.3. Döner Sermayelerin Askerî İş Kapsamında Değerlendirilmesi

Millî Savunma Bakanlığı ve TSK bünyesinde faaliyet gösteren döner sermayeler; askerî personel tarafından yönetilmekte ve faaliyetlerinde hem sivil hem de askerî personel çalışmaktadır. Bunlardan elde edilen gelirler, döner sermayelerin işletme giderleri ile birlikte, bu kurumların çeşitli ihtiyaçları için sarf edilmektedir. Bu kapsamda, döner sermayeler, askerî kurumlarda ortaya çıkan atıl iş kapasitesinin değerlendirilmesi sonucunda, işletmelerde üretilen mal ve hizmetlerin, diğer kamu kurum ve kuruluşları ile gerektiğinde sivil veya yabancı gerçek ve tüzel kişilere de satılması suretiyle ülke ekonomisine ve savunma harcamalarının finansmanına ihmal edilebilir de olsa katkıda bulunmaktadır. (Millî Savunma Bakanlığına bağlı döner sermayelerden yapılan harcamaların Millî Savunma Bakanlığı bütçesine oranı yaklaşık binde 5,7'dir.)¹²⁰

Bu açılardan ele alındığında döner sermaye işletmeleri, askerî iş faaliyetleridir.

Burada vurgulanması gereken bir diğer konu da birinci bölümde bahsedilen, askerî iş faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin parlamento onayı dışında sarf edilmesi durumunun döner sermayeler için geçerli olduğudur. Döner sermaye gelir ve giderleri, ilgili kuruluşların resmî bütçeleri içinde yer almadığından Meclis tarafından onaylanmadan kullanılabilir hale gelmektedir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğince, Türkiye'deki bütün döner sermayeler ile birlikte askerî kurumlardaki döner sermaye işletmeleri de bağlı/ilgili olduğu bakanlığın yani Millî Savunma Bakanlığının bütçesi içinde yer almaya başlayacaktır. Bu bağlamda; yukarıda bahsettiğimiz, gelirlerin parlamento onayı dışında sarf edilmesi konusu da bir askerî iş uygulaması olarak askerî döner sermayeler açısından son bulmuş olacaktır.

¹²⁰ T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, <http://www.muhasibat.gov.tr/dose/t3-1.xls> (25 Temmuz 2007), T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/Mevzuat/ButceM/Kanun/2007bkanunu/ACetveli.htm> (25 Temmuz 2007)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmalarımız göstermektedir ki gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere, tüm dünyada silahlı kuvvetler, ticari faaliyetlerde bulunmakta ve doğrudan ya da dolaylı olarak iş dünyasında yer almaktadırlar. Silahlı kuvvetlerin ticari faaliyetleri, tekstil, tıbbi malzeme ve ilaç, kara, deniz ve hava taşımacılığı, bankacılık ve sigorta ve hatta eğlence sektörü de dâhil olmak üzere şaşırtıcı şekilde geniş bir yelpazede ürünlerle kendini göstermektedir.

Orduların kendi savunma araç gereçlerini ürettiği kuruluşlara sahip olması çok doğal karşılanarak, bu faaliyetler “silahlı kuvvetlerin ekonominin gelişmesindeki öncü rolü” ile açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte; banka ve sigorta şirketlerinin işletilmesi ya da sivillere sunulan kara, deniz ve hava yolu taşımacılığı gibi savunma sektörüyle hiç ilgisi olmayan girişimlerin, silahlı kuvvetlerin asli görevlerine yönelik ihtiyaçları ile açıklanamayacağı değerlendirilmektedir.

Birinci bölümde askerî iş faaliyetleri olarak tanımladığımız bu faaliyetlerin ortaya çıkış sebepleri ülkeden ülkeye büyük farklar göstermekle birlikte, bu sebeplerin en önemlisi bütçeden savunma harcamalarına ayrılan kaynağın yetersizliğidir. Kaynak sıkıntısı çekilen ülkelerde silahlı kuvvetler, gerek askerî gerekse sivil hükümetler tarafından, bu sıkıntıyı aşmaya yönelik yollar bulmaya zorlanmışlar, bu da askerî işin var oluşuna zemin hazırlamıştır. Bu durum hükümetlerin silahlı kuvvetlerine yeteri kadar kaynak ayıramadıkları, aynı zamanda da orduların büyüklüklerini ya da asker sayısını, kendilerine has sebeplerle, düşürmeye istekli olmadıkları zamanlarda daha da belirgin hale gelmiştir.

Silahlı kuvvetlerin çok önemli bazı malzeme ya da insan kaynaklarına erişim kolaylığı, devrimci orduların kendi kendine yeterlilik prensibinden kaynaklanan yapısal durumları ve silahlı kuvvetler üzerindeki sivil otoritenin zayıflığı gibi sebepler de askerî iş faaliyetlerinin ortaya çıkışında etkili olan durumlardır.

Bir kuruluşun, kurumun ya da sistemin askerî iş faaliyeti olup olmadığını anlayabilmek için birinci bölümde ele aldığımız tanım, inceleme ve genel

değerlendirmeleri göz önünde bulundurmanın yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Buna göre, silahlı kuvvetlerin ya da silahlı kuvvetlerde görevli askerî personelin, asli görevleri dışında, genellikle savunma harcamalarının bir kısmını finanse etmek üzere bütçe dışı kaynak sağlamak amacıyla, sahip oldukları veya yönettikleri ticari işletmeler yoluyla yürüttükleri ekonomik faaliyetler, askerî iş faaliyetleridir.

Askerî iş faaliyetlerinin ekonomik, politik ve silahlı kuvvetlerin harbe hazırlık seviyeleri açısından çeşitli sonuçları bulunmaktadır.

Askerî ticari işletmeler, bazen tıpkı sivil girişimler gibi, sivil işçiler çalıştırarak ve pazar fiyatlarından hammadde/kaynak temin ederek faaliyet gösterirler. Bu durumda askerî girişimler sivil girişimlerden yalnızca sahiplik açısından ayrılır ve faaliyette buldukları sektöre diğer sivil ya da devlet girişimlerinden daha yararlı veya zararlı olup olmadıkları hakkında hüküm vermek son derece zordur. Bununla beraber, askerî girişimler çoğu zaman normal pazar şartlarında faaliyet göstermeyip, örneğin çeşitli vergi avantajlarından yararlanabilir, bazı altyapı tesislerine öncelikli erişim hakkına sahip olabilirler. Bunlara ilave olarak, silahlı kuvvetlere tahsisli malzeme ve insan kaynaklarını, faaliyet gösterdikleri sivil sektörde kullanabilirler. Bu şartlar altında silahlı kuvvetler diğer sivil/özel kuruluşlara oranla daha avantajlı olarak bu sektörlerde yer almakta, bu durum ilgili pazarlarda hissedilir bir bozulmaya neden olabilmektedir. Daha ileri seviyede, silahlı kuvvetlerin bu avantajları sivil rakiplerini rahatlıkla pazar dışına itebilecek seviyeye gelebilmekte ve pazarda bir tekel yaratabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen ekonomik sonuçlar yanında, bazı ülkelerde askerî iş faaliyetlerinin politik sonuçları da bulunmaktadır. Bütçe dışı kaynakların varlığı, silahlı kuvvetleri sivil yönetimlere karşı daha bağımsız hale getirmekte ve hesap verilebilirliği azaltmaktadır. Meclislerin, savunma bütçeleri üzerindeki kontrolü azaldıkça, sivil devlet otoritesinin ordu üzerindeki kontrolü de azalmakta, yönetim gücünün asker yöneticilere doğru kaymasına sebep olmakta ve hatta bu durum çok ileri seviyelerde askerlerin siyasi alanda söz sahibi olmasına kadar varabilmektedir.

Askerî iş faaliyetlerinin, orduların harbe hazırlık seviyelerine de etkisinden söz etmek mümkündür. Bu etkiler, silahlı kuvvetlerin ticari işletmelere sahip olmanın yanında bu işletmelerin personel kademesinde görev aldıkları, yani işletmeleri bizzat işlettikleri durumlarda çok daha fazladır. Personelin bir bölümünün bu tür faaliyetler

içinde yer alması ve mesailerinin büyük çoğunluğunu hatta tamamını bu faaliyetlerle geçirmeleri, orduların eğitim ve harbe hazırlık seviyelerinde zafiyet yaratabilir. Personelin bir kısmının eğitim ve tatbikatlarda görevli olduğu zamanda diğer imtiyazlı bir bölümünün ticari işletmelerde çalışıp nispeten yüksek kişisel kazançlar elde etmesi, askerî personel arasındaki uyumu bozacak, bu da orduların eğitim ve profesyonellik seviyelerinde zafiyet yaşanmasına sebep olabilecektir. Askerî iş imkânları ile ortaya çıkan kişisel ekonomik fırsatların, tıpkı siyasilerde yaşandığı gibi, askerlerin karakter olarak bozulması ve yolsuzluğa varacak yanlış uygulamalara yeltenmesi de silahlı kuvvetlerin harp imkân ve kabiliyetini olumsuz etkiler. Oysa silahlı kuvvetlerden beklenen, asli ve diğer görevlerini en iyi şekilde yerine getirebilmek için çalışmaları ve ülke güvenliğini sağlamalarıdır.

Askerî işin genellikle olumsuz sonuçlarından bahsedilse de bazı ülke örneklerinde söz konusu faaliyetlerin faydalarından da bahsetmek mümkündür. Bazı ülkelerce bu faaliyetlerden milyarlarca dolar değerinde kaynak elde edilmiş, ülke çapında yüz binlerce iş olanağı yaratılmıştır. Bunlara ilave olarak, ticari işletmelerin çalıştırılmasından elde edilen tecrübelerden, askerî kuruluşların yönetim stratejilerinin geliştirilmesinde de faydalanılmıştır.

Askerî iş uygulamalarının incelendiği akademik çalışmalarda Türkiye örneği, merak edilen ancak hakkında fazla bilgi verilemeyen bir konudur. Silahlı kuvvetlerin asli görevleri genellikle gizlilik içermektedir. Askerî faaliyetler ve dolayısıyla askerî iş uygulamaları da bu nedenle hakkında bilgi edinilmesi zor konulardır. Ancak, demokratikleşme ve şeffaflık yolunda önemli ilerleme katetmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin yürüttüğü faaliyetler, kanunlara dayalı olarak yürütülen ve büyük bölümü hakkında rahatlıkla bilgi edinilebilecek faaliyetlerdir.

TSK, kendisine kanunlarla verilen asli görevlerini yerine getirirken, çeşitli büyüklükte ticari ve ekonomik faaliyetlerde de bulunmaktadır. Bu faaliyetler, ikinci bölümde incelediğimiz ülkelerinkine benzer faaliyetler olmakla birlikte sebep, sonuç ve yapı itibarıyla bu ülkelerden farklılıklar arz etmektedir. Ayrıca, Çin veya Endonezya'daki askerî iş imparatorlukları ile karşılaştırıldığında, TSK'nin içinde bulunduğu ticari faaliyetlerin çok sınırlı ve cüzi olduğunu söylemek mümkündür.

Bu kapsamda, TSK’de askerî iş olarak nitelendirilebilecek kuruluşlar ya da sistemler; “Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)”, “Askerî Kantinler” ve “Döner Sermayeler”dir.

i. OYAK

OYAK, TSK personeline hem görevde oldukları sürelerde hem de emekliliklerinde çeşitli sosyal yardımlar sağlamak üzere kurulmuş olan bir emeklilik kuruluşudur. OYAK, üyelerine en üst düzeyde nema sağlamak ve katma değeri yüksek hizmet sunmak amacıyla, varlıklarını finansal ve iştirak yatırımlarında değerlendirmektedir. Türkiye ekonomisinde 60’a yakın şirket ile yer alan OYAK, ülkenin en önemli şirket grupları arasında yer almaktadır. OYAK’ın askerî iş kapsamında değerlendirmemizin en önemli sebebi de budur.

Her ne kadar OYAK, TSK’nin kuruluşunda bulunmasa da OYAK’ın organizasyonunda ordunun yer aldığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü Temsilciler Kurulu, Yönetim Kurulu, Genel Kurul ve Denetim Kurulu, büyük ölçüde askerî personelden oluşmakta ve bu nedenle de OYAK’ın iştirakleri ile ilgili kararların alınmasında askerlerin büyük etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla OYAK, yönetim, denetim vb. kurulları vasıtasıyla büyük ölçüde askerler tarafından yönetilmekte olan, yaptığı iştirakler ile bir yardımlaşma kurumu kimliğinin ötesinde büyük ve etkili bir girişimci ve askerî iş tanıma uygun bir kurumdur. Pakistan örneğindeki refah kuruluşlarına ve ABD örneğindeki “Savunma Bakanlığı Askerî Emeklilik Fonu” uygulamasına çok benzemektedir. Bunun yanında; OYAK ve iştiraklerinde askerî personelin görev almaması, OYAK’ın Türkiye’deki savunma harcamalarının bir kısmını finanse etmek gibi bir kuruluş amacı, görevi ve uygulamasının bulunmaması, bu kurumu geliştirmekte olan ülkelerdeki benzerlerinden ayıran özellikleridir.

ii. Askerî Kantinler

TSK’nin askerî iş uygulaması olarak ele aldığımız diğer bir kuruluş da Askerî Kantinlerdir. Askerî Kantinler; uzunca bir süre zorunlu olarak ailelerinden ve maddi kazanç sağlayabilecek her türlü imkândan alıkoyularak askere alınan gençler için, ihtiyaçlarını piyasa rayiçlerine göre daha uygun fiyatlarda ve daha kolay bir şekilde elde etmelerini sağlamak amacıyla kurulmuş işletmelerdir. Askerî Kantinlerin kuruluş gayesi yalnızca askere ucuz ürün sunmak da değildir. Erbaş ve erlerin kışla dışı

ilişkilerini azaltarak, toplu yaşanan kışlalardaki sağlık ve disiplinin korunması konusu da Askerî Kantinlerin kuruluş amaçları arasında yer alır.

Askerî Kantinler, askerî personel tarafından işletilen, basit ticari işletmelerdir. Bu nedenle de faaliyetlerinden gelir elde ederler. Bu gelirler, erbaş ve erlerin eğitimi başta olmak üzere TSK'nin hizmet ve faaliyetlerinde bütçe kaynakları ile birlikte kullanılır. Bu nedenle, Askerî Kantinlerin savunma harcamalarının finansmanına katkısından bahsetmek mümkün gibi görünse de bu katkının çok cüzi olduğunu belirtmek gerekir.

Askerî Kantinlerin, kuruluş amacı TSK'ye bütçe dışı kaynak sağlamak değildir ve sosyal, sağlık, güvenlik ve disiplin konuları açısından tamamen gerekli ve vazgeçilmez bir organizasyondur. Bununla birlikte savunma harcamalarına çok küçük de olsa katkı sağlamakta ve askerler tarafından yönetilmektedir. Bu özellikleri ile ABD örneğinde gördüğümüz Askerî Mağazalar ve AAFES uygulamalarına çok benzemektedir. ABD'deki uygulamalardan farkı ise Askerî Kantinlerin bizzat askerî personel tarafından işletilmekte olmasıdır. Kuruluşu ve işletilmesi bakımından tamamen silahlı kuvvetler sahipliğinde ve yönetiminde bir organizasyon olarak Askerî Kantinlerin, askerî iş tanımına uyduğu görülmektedir.

iii. Döner Sermayeler

TSK'nin içinde bulunduğu askerî iş faaliyetlerinin bir diğeri de döner sermayelerdir. Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı döner sermayelerin kuruluş amacı; Millî Savunma Bakanlığı ile Kuvvet Komutanlıkları bünyesindeki kurumların atıl kapasitelerinin ülke ekonomisi yararına değerlendirilmesidir. Bu işletmeler, Millî Savunma, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı hizmetlerine öncelik vermek ve aksatmamak şartıyla işletmelerin imkân, kabiliyet ve ihtisası dâhilinde imal, yenileştirme, onarım, kurtarma eğitim ve benzeri konularda faaliyette bulunurlar. Millî Savunma Bakanlığı bünyesindeki döner sermaye işletmelerinin büyük çoğunluğunu, TSK asker hastaneleri oluşturmaktadır. Bunun dışında; fabrika, tersane, atölye, dikimevi, ikmal ve bakım merkezi, matbaa, laboratuvar ve okul gibi askerî kuruluşlarda da döner sermaye işletmeleri oluşturulmuştur.

Döner sermaye işletmesinin organları; Döner Sermaye Yönetim Kurulu, Döner Sermaye Genel Sekreterliği, Kurumların bağlı oldukları ilgili Daire Başkanlıkları ve

İşletme Yönetim Kuruludur. Döner sermayeler, bu organlar vasıtasıyla yönetilir ve faaliyetlerini sürdürür. Söz konusu organlarda çeşitli rütbe ve kademelerde askerî personel görev yapar. Ayrıca, döner sermaye işletmelerinin işletilmesinde de büyük oranda askerî personel görev yapar.

Döner sermayeler, askerî kurumlarda ortaya çıkan atıl iş kapasitesinin değerlendirilmesi sonucunda, işletmelerde üretilen mal ve hizmetlerin satılması suretiyle savunma harcamalarının finansmanına küçük de olsa katkıda bulunmaktadır. (Millî Savunma Bakanlığına bağlı döner sermayelerden yapılan harcamaların Millî Savunma Bakanlığı bütçesine oranı yaklaşık binde 5,7'dir.)

Birinci bölümde bahsedilen, askerî iş faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin parlamento onayı dışında sarf edilmesi durumu, döner sermayeler için geçerlidir. Döner sermaye gelirleri, ilgili kuruluşların resmî bütçeleri içinde yer almadığından Meclis tarafından onaylanmadan kullanılabilir hale gelmektedir. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereğince, Türkiye'deki bütün döner sermayeler ile birlikte askerî kurumlardaki döner sermaye işletmeleri de bağlı/ilgili olduğu bakanlığın yani Millî Savunma Bakanlığının bütçesi içinde yer almaya başlayacaktır. Bu bağlamda; yukarıda bahsettiğimiz, gelirlerin parlamento onayı dışında sarf edilmesi konusu da bir askerî iş uygulaması olarak askerî döner sermayeler açısından son bulmuş olacaktır.

Yukarıda bahsedilen bütün özellikleri ile döner sermayeler, TSK'nin içinde bulunduğu askerî iş faaliyetlerinin belki de en tartışmasız örneğidir.

TSK'nin askerî iş kapsamındaki faaliyetlerini nedenleri ve sonuçları açısından değerlendirdiğimizde, gelişmekte olan ülkelerde görülen ve ikinci bölümde ayrıntılı olarak incelediğimiz nedenler ile bunların olumsuz sonuçlarına pek rastlamamaktayız. TSK, söz konusu ülkelerdeki örneklerinden farklı olarak, parlamento onayı dışındaki kaynaklarla yoğun olarak finanse edilmemekte, dolayısıyla da kendini kaynak yönünden sivil otoriteden bağımsız hissetmemektedir. Askerî iş kapsamında değerlendirdiğimiz sistemlerden en büyüğü olan OYAK'ın bile ülkenin ekonomisini elinde tutan, birçok sektörü ülke çapında yönlendirebilen bir kuruluş olduğunu söylemek mümkün değildir. TSK'ye herhangi bir kaynak aktarımında da bulunmamaktadır. Askerî Kantinler ile Döner Sermayelerin ise ticari kuruluş olarak TSK'ye katkısı ihmal edilebilir

seviyededir. Söz konusu ticari faaliyetleri nedeniyle TSK'nin harbe hazırlık seviyesinin olumsuz etkilendiğine dair de herhangi bulguya rastlanmamıştır.

TSK'ye bütçeden ayrılan kaynaklar, (son yıllarda toplam bütçeden Millî Savunma Bakanlığının aldığı pay azalmış olsa da) TSK'nin asli ve diğer görevlerini yapmasına yetecek seviyededir. Bu konuda herhangi bir zafiyet oluşsa bile, bu zafiyeti gidermenin tek yolu yine meclis iradesi ve sivil otoritenin kararıdır.

OYAK ve Askerî Kantinler, gelişmiş ülkelerde de bulunan askerî emeklilik fonları ile askerî mağaza türü sistemlere çok benzemektedir. Ayrıca, Askerî Kantinler, bütün dünya orduları için sosyal, sağlık, güvenlik ve disiplin konuları açısından tamamen gerekli ve vazgeçilmez bir organizasyon olma özelliği göstermekte, bu açılardan silahlı kuvvetlere destek olmaktadır. Döner sermayeler de TSK'nin sahip olduğu askerî araç ve silah üretimi ve onarımı yapılan işletmeler ile tersane, hastane gibi işletmelerin, asıl görevlerinden arta kalan atıl kapasitelerinin TSK yararına gelir elde edilmesi maksadıyla kullanılmaktadır.

Bütün bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki, Türkiye'deki askerî iş faaliyetleri, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki örneklerin büyük çoğuna benzememekte, aksine bugün dünyanın en gelişmiş ülkeleri sayılabilecek, ABD, Fransa, Almanya gibi ülkelerdeki örneklere benzerlik göstermektedir.

Bununla beraber, incelediğimiz diğer ülke örneklerindeki olumsuz sonuçlardan kaçınabilmek amacıyla, askerin ticaret yapmamasının ve silahlı kuvvetlerin asli görevleri ve diğer görevleri ile meşgul olmasının gerekliliği, TSK için de geçerliliğini korumaktadır. Bu bağlamda, TSK'nin söz konusu ticari faaliyetlerini mevcut durumundan, gerekçelerinden ve maksatlarından ayrılmadan muhafaza etmesinin, personelinin yoğun şekilde ticari ve ekonomik faaliyetler içinde yer almasına zemin yaratarak, harbe hazırlık seviyesini olumsuz etkileyecek şartların oluşmasına müsaade edilmemesinin uygun olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKLAR

- 1111 sayılı Askerlik Kanunu, 12 Temmuz 1927.
- 205 sayılı Ordu Yardımlaşma Kurumu Kanunu, 1 Mart 1961.
- 209 sayılı Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurumları ile Esenlendirme (Rehabilitasyon) Tesislerine Verilecek Döner Sermaye Hakkında Kanun, 9 Ocak 1961.
- 211 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu, 10 Ocak 1961.
- 3225 sayılı Millî Savunma Bakanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına Bağlı Kurumlarda Döner Sermaye Teşkili ve İşletilmesine İlişkin Kanun, 25 Haziran 1985.
- 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 24 Aralık 2003.
- 549 sayılı Ziraat Müesseselerine Sabit Sermaye Vaz'ına Dair Kanun, 23 Şubat 1925.
- 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu, 21 Haziran 2006.
- AAFES 2006 Annual Report, <http://www.aafes.com/pa/annual06.pdf> (10 Temmuz 2007).
- AAFES Fact Sheet, Haziran 2007, <http://www.aafes.com/pa/factsheet-11.pdf> (10 Temmuz 2007).
- Acar, İ.A. ve Gül, H., 1980 Sonrası Kamusal Mal ve Hizmet Sunumunda Yaşanan Dönüşüm, 22. Maliye Sempozyumu 9-13 Mayıs 2007, Antalya.
- Army Welfare Trust, <http://www.awt.com.pk> (8 Haziran 2007).
- Askerî Kantin Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 24703, 22 Mart 2002.
- ATAÇ Beyhan (Editör), (2003). *Kamu Ekonomisi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- BBC Monitoring Former Soviet Union, London, 13 Şubat 2007.
- Bitzinger, R. A., (2002). Book Review (Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex 1978-1998 by James Mulvenon), *The Journal of Asian Studies* Vol. 61, No. 1, s.224-226.
- Brömmelhörster, J. and Paes, W.C. (2003). Soldiers in Business: An Introduction, *The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.1-17.

- Cheung, T.M. (2003). The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex, *The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.52-73.
- CNNTürk, http://www.cnnturk.com/OZEL_DOSYALAR/haber_detay.asp?pid=1085&haberid=113607 (15 Temmuz 2007).
- Çetinkaya, Ö., (2001). Kamu Maliyesinde Kamu İşletmeciliğinin Yeri ve Analizi (Döner Sermayeli İşletme Uygulamasının Analizi), Türkiye 16. Maliye Sempozyumu, 28-31 Mayıs 2001, Antalya.
- Defense Commissary Agency, Annual Report 2005.
- Defense Commissary Agency, Biography, Director Patrick B. Nixon, Haziran 2007.
- Department of Defense Military Retirement Fund, Title 10, Subtitle A, Part II, Chapter 74, 12 Şubat 2006.
- DoD USA Fiscal Year 2006 Military Retirement Fund Audited Financial Statements, 1 Kasım 2006.
- Fauji Foundation, <http://www.fauji.org.pk> (8 Haziran 2007).
- GATA Komutanlığı, <http://www.gata.edu.tr> (21 Temmuz 2007).
- GenelkurmayBaşkanlığı,http://www.tsk.mil.tr/1_TSK_HAKKINDA/1_3_Gorevi/gorevi.htm (11 Haziran 2007).
- Giray, F., (2004). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, s.181-199.
- Gonchar K. (2003). The Largest European Army in Business: The Case of Russia, *The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.170-186.
- Gülhane Askerî Tıp Akademisi ve Bağlı Eğitim Hastaneleri Döner Sermaye İşletmeleri Yönetmeliği, Resmi Gazete No: 18456, 12 Temmuz 1984.
- Haberx, <http://www.haberx.com/n/1023952/otomotiv-kapasitesinin-yuzde-82si-bes.htm> (15 Temmuz 2007).
- Human Rights Watch, Volume: 18 No: 5(C), Too High a Price: The Human Rights Cost of the Indonesian Military's Economic Activities.
- İNAC, H., GÜNER, Ü. ve SARISOY, S., (2007). Ekonomideki Değişen Devlet Anlayışı, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı: 12, <http://www.akademikbakis.org/12/EDU.htm> (1 Ağustos 2007).
- Jencks, H.W., (2001). Book Rewiev (Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex 1978-1998 by James Mulvenon), *Pacific Affairs* Vol. 74, No. 4, s.586-589.
- McCulloch, L. (2003). Trifungsi: The Role of the Indonesian Military in Business, *The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.94-123.

- Millî Savunma Bakanlığı ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanlıklarına Bağlı Kurumlardaki Döner Sermayenin İşletilmesine İlişkin Yönetmelik, Resmi Gazete No: 19262, 29 Ekim 1986.
- Mulvenon, J. (1999). *Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex 1978-1999*, Bonn International Center for Conversion, Paper 15.
- Mynet Finans, <http://finans.mynet.com/newsDetail.asp?id=641568> (10 Haziran 2007).
- Nadaroğlu H., (1989). *Kamu Maliyesi Teorisi*, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Nelsen H. (2002). Book Review (Soldiers of Fortune: The Rise and Fall of the Chinese Military Business Complex 1978-1998 by James Mulvenon), *The China Journal* No. 47, s.149-150
- Ordu Yardımlaşma Kurumu, <http://www.oyak.com.tr> (15 Temmuz 2007).
- OYAK 45. Yıl, 2006 Faaliyet Raporu.
- ÖZEL HABER, http://www.ozelhaber.org/haber_detay.php?haber_id=16778 (19 Nisan 2007).
- Rabasa, A. and Haseman, J. (2002). *Military and Democracy in Indonesia: Challenges, Politics, and Power*, The RAND Corporation, Santa Monica, CA, USA.
- Rizvi, H.A. (2000). *Military, State and Society in Pakistan*, Palgrave Publishers, New York, NY USA.
- SABAH, http://www.sabah.com.tr/ozel/kanser3752/dosya_3752.html (1 Haziran 2007).
- Sezgin, S., (2003, Haziran). Savunma Harcamaları, Terörizm ve Ekonomi, *Stradigma Dergisi*, Sayı 5, http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_07.htm (15 Temmuz 2007)
- Siddika-Agha, A. (2003). Power, Perks, Prestige and Privileges: The Military's Economic Activities in Pakistan, *The Military as an Economic Actor*, Palgrave Mcmillan, New York, s.124-142.
- T.C. Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, <http://www.bumko.gov.tr/Mevzuat/ButceM/Kanun/2007bkanunu/ACetveli.htm> (25 Temmuz 2007).
- T.C. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü, <http://www.muhasebat.gov.tr> (25 Temmuz 2007).
- The Economist, London, 23 Haziran 2007 Vol. 383. s.106.
- Türk Tabipler Birliği, <http://www.ttb.org.tr/TD/TD76/3.html> (21 Temmuz 2007).
- Yapı Sektörü, http://www.yapi.com.tr/turkce/Sektorel_Firmalar_Detay.asp?NewsID=20169 (15 Temmuz 2007).

ÖZGEÇMİŞ

ADI : Oğuz
SOYADI : OKTAR
MESLEĞİ : Subay
E-POSTA : oguzoktar@yahoo.com

Eğitim durumu:

1986-1990 : Maltepe Askerî Lisesi /İZMİR
1990-1994 : Kara Harp Okulu /ANKARA
2003-2007 : Yüksek Lisans, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Maliye ABD /DENİZLİ